

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ABD VE AB DIŞ POLİTİKALARI'NDA ORTAYA ÇIKAN TEMEL FARKLILIKLAR (1991-2001)¹

Yrd. Doç. Dr. Nazmi ÜSTE

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Kamu Yönetimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. A. Sait SÖNMEZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak. Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Soğuk Savaş sonrası dönemde Transatlantik İttifak sarsıcı bir dönüşüm geçirmiştir. Ortak Sovyet tehdidinin olmadığı dönemde, Soğuk Savaş'ın kazanan tarafı olan Batı Bloğu içerisinde bir takım ayrılıklar su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Her iki aktörün de dış politika öncelikleri değişime uğramıştır. Temel önceliği herhangi bir güç veya güç bloğunun kendisine rakip haline gelmesini engellemek olan ABD, tek kutuplu sistemi devam ettirmeye çalışmaktadır. Uygar güç olarak AB ise refah, demokrasi, insan hakları, çevre gibi konuları dış politika öncelikleri haline getirmiştir. AB ayrıca siyasal bütünleşme sürecine ağırlık vermiş, ortak dış ve güvenlik politikasının oluşumu konusunda ilerlemeler kaydetmiştir. Doksanlı yıllarda ortaya çıkan Transatlantik ittifakın yeni dayanak noktaları ve her iki aktörün dış politikalarında oluşan farklı yönelimler, çalışmada analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş Sonrası Dönem, Transatlantik İlişkiler, Karşılaştırmalı Analiz, ABD Dış Politikası, AB Dış Politikası.

THE FUNDAMENTAL DIFFERENCES EMERGING IN THE USA AND THE EU'S FOREIGN POLICIES DURING THE POST COLD WAR PERIOD (1991-2001)

Abstract

Transatlantic Alliance has undergone an unsettling transformation in the post-war period. In the period when there was no common Soviet threat, a number of factions have come to emerge within the Western Bloc, which was the winner of the Cold War. The foreign policy priorities of both actors have undergone changes. The U.S.A., whose main priority is to prevent any power or power bloc from becoming a rival to itself is trying to maintain the unipolar system. As a civilized power, the EU, on the other hand, has made the matters such as prosperity, democracy, human rights and environment its foreign policy priorities. Also, the EU has concentrated on the political integration process, and has made advancements on the formation of common foreign and security policy. The new mainstays of Transatlantic Alliance and the different tendencies developing in the foreign policies of both actors are analyzed in this study.

Key Words: 1) Post Cold War Period, 2) Transatlantic Relations, 3) Comparative Analysis, 4) USA Foreign Policy, 5) EU Foreign Policy.

---

¹ Bu çalışma 2008 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulan "Yeni Dünya Düzeni Bağlamında ABD ve AB Dış Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi (1991-2001)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

1.Giriş

Yaklaşık elli yıl boyunca uluslararası politikaya damga vuran Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkeler, tarihte eşine nadiren rastlanan bir ittifak ilişkisi kurmuşlardı. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla beraber yaklaşık 50 yıl boyunca Transatlantik ilişkilerin sağlam bir ittifak zeminine oturmasına neden olan temel faktör de (bir başka ifadeyle ittifakın tutkalı) ortadan kalkmış oldu. Hatta Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD)Avrupa'daki varlık gerekçesi de tartışılmaya başlandı. SSCB'nin dağılması her ne kadar liberalizmin mutlak zaferi olarak kutlandıysa da, Transatlantik ilişkilerinin geleceği konusunda soru işaretleri oluşmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin dönüşüm geçirdiği on yıllık dönem boyunca Balkanlarda yaşanan krizler, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) doğuya doğru genişlemesi, Clinton yönetiminin uyguladığı çok yönlülük ve AB'nin entegrasyon sürecine ağırlık vermesi gibi nedenlerden dolayı, Transatlantik ilişkilerde krize neden olacak herhangi bir sürtüşme yaşanmamıştır. Ancak 11 Eylül sonrasında ABD'nin tek taraflılık doğrultusunda giriştiği eylemler, ABD ve Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sürdürülemeyeceğini göstermiştir. Her iki aktörün güvenlik, çevre, enerji, terörizm, demokrasinin yaygınlaştırılması, insan hakları, uluslararası hukuka ilişkin gelişmeler, haydut devletler gibi birçok konuya bakışları farklılaşmıştır.

Bakış açılarındaki bu farklılıklara rağmen, 11 Eylül saldırılarının oluşturduğu psikolojik ortamda, Afganistan'ın işgaline Avrupalı müttefiklerden itiraz gelmemiştir. Ancak yüzyıllar boyunca yaşamış olduğu savaşlardan ders çıkararak, liberal yeni bir dünyanın imarına girişmiş olan Avrupa ile dış politika kodlarını güç ve çıkar temelinde şekillendiren realist yeni muhafazakârların ABD'sinin girişecekleri ikinci bir işgal hareketi, Kissinger'in tabiri ile Transatlantik ilişkilerde "*son 50 yılın en önemli çatlağının oluşmasına*" (Büyükbaş, 2006: 89) neden olacaktır. ABD'nin 2002'de yayınladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi (NSS) ve Avrupa'nın 2003'te yayınladığı Avrupa Güvenlik Stratejisi (ESS) belgeleri her iki aktörün nasıl bir dünya düzeni tasarımında olduklarını ve dış ve güvenlik politikalarında belirginleşen temel farklılıkları ortaya koyma açısından yeterlidir.

Önleyici savaş ve önceden saldırı stratejileri doğrultusunda Orta Doğu'da ABD'nin girişeceği eylemleri meşrulaştırmak için dönemin ABD Savunma Bakanı Rumsfeld'in kullandığı: "*Kanıtların yokluğu (teröristlerde) Kitle İmha Silahları'nın (KİS) yokluğu anlamına gelmemektedir.*" (Ikenberry, 2005: 569)ifadesi ile Irak'a yapılacak müdahaleye karşı çıkan, dönemin Fransa Dış İşleri Bakanı Dominique de Villepin'in kullandığı "*Biz (Fransa) bir idealin muhafızlarıyız, vicdanın muhafızlarıyız*" (Han, 2004: 123). "*Bir devletin tek başına dünya düzenini sağlayamayacağına ve çok kutuplu bir dünyanın gerekliliğine inanıyoruz*" (Arıboğan, 2004: 58) ifadeler, Soğuk Savaş sonrası dünya düzenine hangi pencerelerden bakıldığını net bir şekilde ortaya koyması açısından yeterlidir. Nitekim ABD, imarına giriştiği düzeni

eylemleriyle sağlama almaya çalıştığı bir sırada kendisine muhalefet eden Avrupalı müttefiklerini, dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in ifadesiyle "Yaşlı Avrupa" olarak nitelendirilmekte gecikmemiştir. ABD ve AB dış politikaları karşılaştırılırken adeta bir kavram dikatomisi ortaya çıkmaktadır. Komuyla ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda ABD ve AB politikaları için, Marslı-Venüslü, tek taraflı-çok yönlü, askeri güç-ticari güç, savaş gücü-uygar güç, gibi zıt kavramlar kullanılmaktadır (Smith, 2008 :2).

Şu nokta da belirtilmelidir ki II. Körfez Savaşı² yalnızca Transatlantik ilişkileri tahrip etmemiş, ayrıca siyasal bütünleşme sürecinde olan AB üyesi devletleri de karşı karşıya getirmiştir. Fransa ve Almanya'nın başını çektiği federalistler harekâta karşı çıkarken, İngiltere ve Danimarka'nın başını çektiği grup ABD'ye destek vermiştir. Bunun yanı sıra bir grup ülkenin de tarafsız kaldığı göz önüne alınırsa, krizin AB'yi adeta üçe böldüğü ortaya çıkmaktadır. Transatlantik ilişkilerde oluşan çatlak uluslararası güç dengesini, birkaç yıl öncesinde tahmin edilemez biçimde değiştirmiştir. Kriz sırasında İngiliz-Amerikan bloğu, karşısında Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile beraber Almanya ve Fransa'yı bulmuştur. İlişkilerde yaşanan sarsıntı, savaş sonrasında da devam etmiş, ABD "yaşlı Avrupa"nın yerini, Füze Kalkanı Projesi yerleştirdiği Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nden oluşan yeni müttefiklerle doldurmaya başlamıştır (Zaborowski ve Longhust, 2003: 1009).

Çalışmanın temel iddiası yukarıda ana hatlarıyla ortaya konan, ABD-AB dış politikalarında ortaya çıkan farklılıkların 11 Eylül sonrasında belirmediği, ancak belirginleştiğidir. Bize göre yukarıda değinilen gelişmeler, aniden ortaya çıkmamış, bunların temelleri 1990'lı yıllarda atılmıştır. Zira çok yönlülük stratejisi doğrultusunda bir dış politika sürdürüldüğü Clinton döneminde bile liberal değerleri yaygınlaştırmaya çalışan AB'nin mantalitesine zıt bir dizi eylem, tek taraflı bir şekilde ABD tarafından gerçekleştirilmiştir. Kısaca değinmek gerekirse; ABD'nin ABM (Anti Balistik Misilse-Füze Savar Füze) Antlaşmasından çekilmesi, Çevreyle ilgili Korfu'da yapılan toplantıyı terk etmesi, Kyoto Protokolü ve Uluslararası Ceza Mahkemeleri sözleşmesini, Ottawa Konvansiyonunu ve Kapsamlı Nükleer Denemelerinin Yasaklanması Antlaşmasını onaylamaması, Uluslararası Ceza Mahkemeleri tarafından ABD askerleri için başlatılan soruşturmanın durdurulması için müttefiklere baskı yapması, 1993'den itibaren dünya nüfusunun % 40'ını oluşturan 35 ülkeye ekonomik yaptırım uygulama tehdidinde bulunması ve bir kısmına uygulaması, (Carter, 2003: 165) 1998 yılında Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç duymadan Irak'ı bombalaması, bunlardan bazılarıdır.

Makalede, Yeni Dünya Düzeni'nin şekillendirilmeye başlandığı 1991 ve 2001 yılları arasında, ABD ve AB dış politikalarının temel yönelimleri bağlamında, ortaya çıkan farklılıklar, ikili ilişkiler çerçevesinde analiz edilecektir. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrupalı dostlarıyla ilişkilerini geliştirmesi şüphesiz çıkarınadır. Ancak,

---

² Çalışmada 2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgali II. Körfez Savaşı olarak adlandırılmaktadır.

Avrupalılar tercihlerini ne yönde kullanmaya başlamışlardı? ABD'nin himayesinde birincil müttefik olmaya devam mı edeceklerdi? Yoksa küresel güç dengesinde, ABD'yi dengeleyebilen bağımsız bir kutup olarak mı rol alacaklardı? Çalışma, özellikle bu sorulara ışık tutmaya çalışmaktadır.

2. Transatlantik İlişkilerin Genel Karakteristiği

Amerika ve Avrupa aynı tarihi, kültürü, siyasi ve ekonomik değerleri paylaşan iki ayrı kıtadır. Amerika ve Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler tarihsel süreçte inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bugün ki Amerika'da yaşayan ulusların büyük bir kısmı Batı Avrupa kökenlidir. Bu uluslar, Avrupa'nın yüzlerce yıllık birikimi olan entelektüel değerleri ve teorik düşünceleri, kurdukları cumhuriyetle pratiğe geçirmişlerdir. Monarşi, teokrasi, feodalite gibi Orta Çağ Avrupa'sını anımsatan fenomenlerin yer almadığı bu siyasi yapı, sekülerizm, demokrasi, insan hakları gibi öğeler üzerine bina edilmişti. Böylece Aydınlanma Çağında Avrupa'da ortaya çıkan görüşler, Amerika'da filizlenmeye başlamıştır. Avrupa değerlerinin bir uzantısı olarak ortaya çıkan bu siyasi yapı, kısa bir süre sonra Avrupa siyasal sistemlerini etkilemeye başlayacaktır. Özellikle Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerika'da bulunan Fransız askerlerinin bu ülkedeki "demokratik" gelişmelerden etkilendiklerini hatırlatmakta yarar var. Bu gelişmeler, Avrupa'daki devrim hareketlerini körüklemiştir. Bu yeni Cumhuriyet ayrıca, Amerika kıtasındaki Avrupa kolonilerini de bağımsızlığa teşvik ederek, Avrupalıların emperyal güçlerini kırmaya başlamıştır.

Bağımsızlığın kazanılmasından kısa bir süre sonra dış politikasını belirleyen ABD yönetimi, eski dünya ile kendilerini ayıran doğal bariyerlerin (iki okyanus) güvenliklerini sağladığı inancından hareketle, tercihini "tarafsızlık" yönünde kullanmayı uygun görmüştür. ABD'li yetkililerin belirlediği tarafsızlık aslında, halen Amerika kıtasında sömürgeleri bulunan Avrupalılara yönelik idi. Dış politika kodlarını Avrupa diplomasisine karşı mesafeli kalmak olarak belirleyen ABD yönetimi, bu tarafsızlığını Avrupalılara sorunlu bir süreç sonunda kabul ettirebilmiştir³. Napolyon savaşlarından sonra Rusya'nın girişimleri sonucu Avrupalı güçlerin kutsal ittifak aracılığıyla Amerika kıtasına girme çabalarının İngiltere tarafından engellendiği dönemde, bu tarihe kadar diplomatik teamül olarak sürdürülen tarafsızlık siyaseti, ABD tarafından bir dış politika doktrini haline getirilmiştir. Böylece İngiltere'nin Avrupalı emperyal güçleri durdurduğu bir dönemde, yaklaşık 150 yıl boyunca ABD dış politikasına damgasını vuracak olan Monroe Doktrini ilan edilmiştir. Monroe Doktrini her ne kadar özelde İspanyol sömürgeleriyle ilgilenen bazı Avrupalı güçlere uyarı niteliği taşısa da, genelde Amerika kıtasındaki her türlü gelişmeye müdahale etmek isteyen Avrupalı devletlere yönelik idi. ABD bu dönemde Avrupalılarla birçok kez karşı karşıya

---

³ Tarafsızlık politikası ve ilgili süreç hakkında bkz. (Rosati, 1999: 19, Armaoğlu, 1975: 357 ve Baugh, 2000: 59)

gelmiştir⁴. XIX. yüzyılın ortalarında Japon pazarını uluslararası ticarete açan ABD, aynı yüzyılın sonlarında Avrupalıların Çin'i kendi aralarında etki alanlarına bölmeye giriştiklerinde ise, Çin'in toprak bütünlüğünün korunması ve bütün taraflara eşit fırsat verilmesi ve serbest rekabeti öngören "Açık Kapı" politikasının uygulanmasında ısrar etmiştir. Avrupalılarla 1898'de bir kez daha karşılaşan ABD, tarihinde dönüm noktası sayılabilecek bir başarıya imza atmış, Amerika kıtasındaki İspanyol sömürgelerine son vererek deniz aşırı işgallerde bulunmuş, Latin Amerika'da siyasi nüfuz kurmuş, Asya Pasifik'te önemli bir güç haline gelmiştir (Gökırmak, 1994: 39 ve Gülbay, 2004: 93).

ABD'nin bu dönemde izolasyonizm politikasını geçici olarak terk etmek zorunda kaldığı iki önemli gelişme iki dünya savaşıdır. I. Dünya Savaşı'na katılmadan önce Wilson'un savaş sonrası düzen konusunda ilan ettiği 14 Nokta ile İngiliz-Fransız Bloğu'nun emperyal emelleri bu dönemde önemli bir dış politika farklılığı olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrasında ABD, kıtasına son kez çekilirken meydanı boş bulan Avrupalılar da, klasik emperyal politikalarını son defa uygulama imkânı bulmuşlardır. Ancak diplomatik farklılıklara rağmen ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler gittikçe artmaktaydı. 1930 yılında ABD'de patlak veren Büyük Buhran'ın kısa bir süre sonra Avrupa devletlerini esaslı bir şekilde etkilemesi, ABD ve Avrupa'nın ekonomik alanda birbirlerine ne kadar bağımlı hale geldiğini göstermektedir. İzolasyonizm döneminde ABD'nin ve Avrupa'nın dünyaya bakış farklılıkları, II. Dünya Savaşı sırasında yapılan konferanslarda da görülmüştür. Roosevelt'in sunduğu öncelikler ile Churchill'in beklentileri bu konu da, örnek olarak gösterilebilir.

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD, uluslararası politika sahnesine süper güç olarak çıkarken, Avrupa yaklaşık 500 yıl boyunca sürdürdüğü dünya politikasının merkezi olma özelliğini kaybetmiştir. II. Dünya Savaşından sonra yeniden kıtasına dönmek isteyen ABD, Avrupalı müttefiklerinin ısrarları üzerine kıtanın güvenliğini üstlenmiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasında sıkı bir ittifak sistemi kurulmuş, ABD bir yandan Avrupalıların ekonomik kalkınmalarını ve savunmalarını üstlenmiş, diğer yandan Batı Avrupa'da ki entegrasyon hareketlerini desteklemiştir. Özellikle NATO'nun kuruluşuyla ittifak ilişkileri oldukça sağlam bir zemine taşınmıştır. Diğer yandan Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Gelişmiş Yediler (G-7) gibi örgütler aracılığıyla ittifak ilişkileri çok yönlü bir zemininde sürdürülmüştür. Bunun dışında Washington, İngiltere, Batı Almanya ve Hollanda gibi devletler ile stratejik derinliği çok daha sağlam ikili ilişkiler kurmuştur. İttifak mantalitesinin dışında bazı dış politika farklılıkları ortaya çıkmışsa da, güvenlik sorunları, sağlam ve kalıcı ittifak ilişkileri ve ekonomik ve teknolojik bağımlılık gibi nedenler, bu farklılıkları manipüle etmeye yetmiştir (Nayan, 2001: http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html). Özellikle NATO'nun kurulması Sovyet tehdidine karşı önemli ölçüde caydırıcılığa neden

⁴ İlgili dönemin değerlendirilmesi için bkz. (Rosati, 1999: 16-19)

olmuş, Batı Avrupa'da Berlin Krizi sonrasında önemli bir güvenlik sorunu yaşanmazken, Avrupa'da başlayan Soğuk Savaş dünyanın geri kalan bölgelerine yayılmıştır. NATO'dan önce batı Avrupa devletleri için Marshall planı adı altında mali yardım programları hazırlayan ABD, böylece Kuzey Atlantik ittifakının ve Batı Avrupa bütünleşmesinin şartlarını hazırlamıştır. Yapılan yardımların rasyonel bir şekilde kullanılması ve Avrupa'nın kendi ayakları üzerinde duran bir ekonomik yapıya kavuşması için Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) kurulmuştur (Gökırmak, 1994: 108).

Ancak, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrılması ve Federal Almanya'nın "*Ostpolitik*"i (Doğu Politikası) izlemeye başlaması, ABD'nin Avrupa Topluluğu (AT) üyesi devletler üzerindeki etkisinin nispeten aşınmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda NATO'nun oluşum sürecindeki nüfuz ilişkileri tersine dönmüştür (Gökırmak, 1994: 109-110). Diğer yandan yine bu dönemde: klasik emperyal hedefler doğrultusunda başlatılan Süveyş Krizi (1956) sonrasında ABD ile İngiltere ve Fransa arasında çıkan sürtüşme, Petrol Krizlerinden (1973-74) sonra ABD ve AT'nin Filistin sorununda farklı tarafları desteklemeye başlaması ve bunun Venedik Deklarasyonu ile (1980) belirginleşmesi, her iki aktörün anti-demokratik yönetimlerle kurdukları ilişkilerdeki farklılıklar⁵, Almanya'nın yeniden silahlanması, Yumuşama ve Vietnam Savaşı sırasında çıkan uyuşmazlıklar, yine bu dönemde baş göstermiştir. Ancak yukarıda belirtilen krizlere rağmen ittifak ilişkileri sürdürülmüştür. Zira Soğuk Savaş koşulları, ortak Sovyet tehdidi Amerikan ve Avrupa ekonomilerinin birbirine bağımlılığı, Batı Avrupa ve ABD'de ki siyasi elitin ortak çalışma eğilimi gibi nedenler ABD'nin Batı Avrupa politikasında köklü bir sapmaya neden olmamıştır (Walt, 1998-99 :52-53).

Hoffmann Soğuk Savaş dönemi Transatlantik ittifak ile ilgili olarak şu noktalara dikkat çekmektedir: Avrupalılarla ABD arasında savaş çıkma ihtimalinin yokluğu, "Avrupalı Avrupa" hedefinden hareket eden ABD'nin Atlantik topluluğunun alt örgütlenmesi olarak gördüğü AT entegrasyonunu desteklemesi ve ortak kültür ve değerlerin yanı sıra Avrupa'nın ABD için ekonomik ve güvenlik alanlarında öneminin sürmesi (Hoffmann: 2003;1029-1030). Lundestad ise, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin, AB'nin kurulması ile sonuçlanacak olan Avrupa entegrasyonuna destek verdiğinden, hatta ABD'nin Amerikan federalizmine uygun

---

⁵Tarihsel süreçte Transatlantik ilişkilerde ortaya çıkan pürüzler için bkz.(Kupchan, 2006: <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1061&context=ies>) Soğuk Savaş döneminde ABD ve AB dış politikalarında ortaya çıkan bir başka farklılık ise antidemokratik gelişmelere yönelik farklı yaklaşımlardır. Özellikle Reagan döneminde ABD, her türlü anti sosyalist yönetime destek vermiş, bu bağlamda Latin Amerika'daki diktatörlükleri desteklemiştir. AT ise mali yardımlar ve liberalizmin teşviki şeklinde bir anti sosyalist politika takip etmiştir. Bu bağlamda ülkemizde 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahaleye, ABD'nin her hangi bir tepki vermemesine karşılık, AT'nin gösterdiği sert tepki, bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Bkz.(Çalış, 2001: 205-216, Birand, 2005: 295-318 ve Eralp, 1997: 99-100).

bir "Avrupa Birleşik Devletleri" görüşünü destekleme eğiliminde olduğundan söz etmektedir (Aktaran Peterson, 2004: 613).

Ancak Soğuk Savaş simgeleyen Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılması ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Transatlantik ilişkiler farklı bir zemine kaymış ve her iki aktörün dış ve güvenlik politikalarında bir takım farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle "NATO Avrupa güvenliğinde önemli bir rol olmaya devam edecek miydi? ABD, Kara Avrupa'sına askeri müdahalelerde bulunacak mıydı? Ticarete yine üst seviyede Transatlantik ortaklıklar devam edecek miydi? ABD ve AB ortak menfaatleri geliştirmek için birlikte çalışacak mıydı? Yoksa birbiriyle çatışan amaçları mı olacaktı?"(Caşın, Çolak ve Özgöker, 2007; 397). Bölgesel sorunlara ve uluslar arası sistemden kaynaklanan anlaşmazlık konularına karşı nasıl bir ortak bir tavır sergileyebileceklerimiydi? Çalışmada doksanlı yıllara damgasını vuran bu gelişmeler analiz edilmektedir.

3. Transatlantik İttifakın İşbirliğini Sürdürdüğü Alanlar

Doksanlı yıllarda ABD-AB ilişkilerinin işbirliği ekseninde yürütüldüğü birçok alan söz konusudur. Bu dönemde ABD'nin Avrupa stratejisinin temelini güvenlik konuları oluşturmaya devam etmiştir. 1990'larda ittifak, ortak düşmanını kaybettiği zaman bile NATO'nun varlığının sürdürülmesi yönünde karar alınmıştır. 1991 yılında muhtemel siyasi ve güvenlik sorunlarına yönelik NATO bünyesinde yeni bir stratejik konsept hazırlanmıştır. Ayrıca ABD ve AB, Doğu Avrupa'da demokrasilerin ve liberal kurumların inşa sürecine başlamışlardır (Nayan, 2001: http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html). Bu dönemde eski Sovyet peyki olan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ) ekonomik ve politik açıdan AB entegrasyonuna dâhil edilmiştir. ABD ise güvenlik ve istikrar açısından ve Rusya'nın yeniden güçlenmesini engellemek için ODAÜ'leri NATO'ya üye yapmaya başlamıştır (Caşın, Çolak ve Özgöker, 2007; 399). 1994 yılında eski Doğu Bloğu ülkeleri Barış İçin ortaklık (BİO) programıyla NATO'ya ortak edilmişlerdir. 1999 yılında ise üyelik eylem planı geliştirilmiş, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti NATO'ya üye olmuş, diğer ODAÜ'lere de üyelik yolu açılmıştır. Bu şekilde Sovyet sonrası dönemde yeni tehdit algılamalarıyla ilgili olarak, NATO bir yandan yeniden yapılandırılmış diğer yandan genişletilmiştir.

Doksanlı yıllarda transatlantik ilişkilere damgasını vuran en önemli olaylar Bosna ve Kosova Savaşlarıdır. Avrupalılar kendi kıtalarında baş gösteren bu krizleri kendi imkânlarıyla çözememişler, istikrar ancak ABD ve NATO'nun müdahalesiyle sağlanmıştır. NATO'nun ilk savaş misyonu olan Kosova sorunu, Avrupalıların güvenlik konularında ABD'ye olan bağımlılıklarını göstermiştir. Böylece ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'dan kolaylıkla dışlanamayacağı ortaya çıkmıştır. Balkanlarda istikrarın sağlanması, AGİT, NATO- BİO, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (EAPEC) ve Güney Doğu Avrupa İstikrar Paketi (GAİP) gibi transatlantik örgütlerin aracılığıyla mümkün olabileceği kararlaştırılmıştır (Nayan, 2001: http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html).

Diğer yandan transatlantik ekonomik ilişkileri çok taraflılık ve ekonomik açıklık ilkeleriyle geliştirilip devam ettirilmektedir. Batı ittifakı ekonomik işbirliği ile sermaye akışının liberalizasyonu ve ticari engellerin kaldırılmasını sağlayarak iş imkânı ve hayat standardını yükseltmeyi hedeflemiştir (Caşın, Çolak ve Özgöker, 2007: 397). Soğuk Savaş sonrasında ABD ve AB'nin önde gelen dış politika uzmanları, transatlantik ilişkilerin güvenlik boyutunun zedelenmesinin önüne geçilmesinin, ekonomik ve ticari ilişkilerin derinleşmesinden geçtiğini belirtmişlerdir (Scherpenberg,1997: 98). Bu hedef doğrultusunda Avrupa Komisyonu üyesi Leon Brittan'ın girişimleri sonucu 1991 yılında ABD-AB arasında iki taraflı rekabet antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma'da ana hatlarıyla aşağıdaki konulara yer verilmiştir: Rekabetsel eylemlerin karşı tarafın "önemli çıkarlarını" etkilemesi durumunda iletişim kurulması, Gizlilik içermeyen bilgilerin değişimi, Bazı ticari eylemler konusunda işbirliği ve danışmanın sağlanması. Antlaşma ABD-AB rekabetinin ekonomik savaşa dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedir (Damro, 2006:183). Bu dönemde ABD ve AB arasında TAFTA (Transatlantik Free Trade Area-Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi) görüşmeleri yapılmış. Ayrıca ABD-AB ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrasında da ittifak mentalitesinin dışına çıkmaması için 3 Aralık 1995 tarihinde Yeni Transatlantik Gündem (NTA – New Transatlantic Agenda) adlı bir belge hazırlanmıştır. Bu belgede işbirliği ve ortak eylem hedefleri doğrultusunda eylem planları geliştirileceği belirtilmiştir. Eylem planları, örgütsel suçlar, uyuşturucu ticareti, terörizm, mülteciler, çevresel sorunlar, AIDS ve Ebola virüsü ile mücadele, demokrasinin teşviki, ODAÜ'lerin istikrara kavuşturulması gibi konulara odaklanmıştır. Bir yıl sonra Aralık 1996'da Singapur'da yapılan DTÖ zirvesinde işbirliğini gerektiren 150 kadar madde görüşülmüştür (Hindley, 1999:45).

Aslında doksanlı yılların başında Avrupalılar, ABD'nin tek taraflı politikalar sürdürmesi veya Avrupa üzerindeki baskın güç pozisyonunu sürdürmesinden çok bu devletin izolasyonizme dönmesinden endişe etmekteydiler. Bir yandan derinleşme ve genişleme süreciyle meşgul olan Avrupalıların kendi kıtalarında baş gösteren krizlerle karşılaşması, ABD'nin bu dönemde Avrupa için öneminin sürmesine neden olmuştur. Clinton yönetiminin çok yönlülük stratejisi izlemesi ve bu doğrultuda Avrupalı müttefikleriyle ilişkilerine özel önem vermesi, transatlantik ilişkilerde çatlak sayılabilecek krizlerin ortaya çıkmasına engel olmuştur. Avrupa'nın büyük bir dönüşüm geçirdiği bu dönemde Clinton'un politikaları Avrupalılar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Daalder, 2001: 562). Ayrıca demokrasilerin ve piyasa ekonomisinin teşviki insan haklarının yaygınlaştırılması gibi hususların her iki aktörün ortak amaçları olduğu göz önüne alındığında ilişkilerin yukarıda belirtilen pürüzlere rağmen sürdürülmüştür. Diğer yandan dünyadaki sorunların her hangi bir aktörün üstesinden gelemeyecek kadar komplike olduğu da ortadadır. Nitekim bahsedilen pürüzlere hatta çatlağa rağmen ABD'ye kültürel açıdan en yakın devletler Avrupalılardır.

İttifak ilişkilerinin sağlam bir şekilde sürdürülmesinin koşullarından birisi de askeri kapasitenin artırılmasıdır. AB'nin ortak eylemleri içeren askeri kapasitesini

artırarak dünyanın birçok bölgesinde askeri eylem düzenleme kapasitesine ulaşması durumunda AB, ABD'nin karşısında sesi daha gür çıkacak, uluslararası rejimlerin, normların ve anlaşmaların yaşama geçirilmesi konusunda ABD'ye baskı yapabilecektir. Ancak doksanlı yılların sonlarına Doğu Avrupa'da istikrar ve barışın büyük ölçüde sağlanmış olması ve AB'nin ODGP konusunda kaydettiği ilerlemeler nedeniyle koşullar değişmiştir. ABD ise aşama aşama Avrupa ile daha az ilgilenmeye başlamıştır. Bu nedenlerden dolayı transatlantik ilişkileri Soğuk Savaş döneminden farklı olarak yenilenmiş ittifak olarak tanımlanabilir (Daalder, 2001: 563-565).

4. Farklılaşan Dış Politika ve Güvenlik Politikası Yönelimleri

Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'ya yönelik yeni güvenlik konsepti hazırlanması gibi yukarıda belirtilen gelişmeler, transatlantik ilişkilerin daha sağlam bir zeminde sürdürülmesi için gösterilen bir takım çabalar idi. Bahsedilen gelişmeler, ağırlıklı olarak işbirliğinin sürdürüldüğü alanları göstermektedir. Bu gelişmelere ek olarak, ayrışma ve siyasi sürtüşmeye neden olmuş birçok gelişmeden bahsetmek mümkündür. Özellikle *yeni uluslararası koşullarda Atlantik'in iki tarafı, birbirini tamamlar özelliğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Fakat bu durum, Transatlantik İşbirliği'nin dağılacağı anlamına gelmemektedir. Ancak geleneksel işlevini yitireceği biçimde yorumlanmaktadır. Transatlantik ayrışmasına kaynaklık eden unsurlar ikili sorunlar olmayıp, Asya'nın, daha genelde dünya siyasetinin nasıl biçimlendirilmesi gerektiği konusunda olmaktadır. ABD, tek kutuplu bir dünya sisteminde, ısrarını sürdürürken, Avrupa Birliği ise kendi çıkarlarını koruyabileceği ve belli bir rol oynayabileceği çok kutuplu bir dünya düzenini savunmaktadır* (Büyükbaş, 2006: 91-92).

Diğer yandan, Irak ve İran konusundaki anlaşmazlıklar, Çin ve Doğu Asya'ya farklı yaklaşımlar, Sovyet sonrası dönemdeki temel dış politika farklılıklarından bazılarıdır. Ayrıca ticari konularda görüş farklılıkları belirmiş, ABD-AB ticari ilişkilerinde artış gerçekleşmişse de, bu artış ABD'nin Asya Pasifik bölgesiyle olan ticaretinin gerisinde kalmıştır. Ayrıca ABD ve AB'nin 1990'lı yıllarda kendi kıtalarında ekonomik entegrasyona gitmeleri Euro'nun uluslararası piyasalarda dolara rakip hale gelmesi, ekonomik ve ticari konulardaki farklılaşmayı göstermektedir. Avrupa'da ki yeni nesil siyasetçiler de seleflerinden farklı olarak, transatlantik ilişkilerden ziyade kıtalarında ki entegrasyona öncelik vermektedirler. Ayrışmanın bir başka nedeni olarak ABD'deki demografik değişim gösterilmektedir. Zira ABD'de ki Avrupalı olmayan nüfus Avrupalı nüfusa göre daha fazla artmakta ve bu kesim Amerikan yönetiminde daha fazla söz sahibi olmaktadır (Walt, 1998-99: 52-53). *Güvenlik politikası ve dış politika karar verme süreçlerinde yer alan sorumlular artık çoğunlukla Atlantik kıyılarına yerleşmiş Avrupa'ya dönük New England'lı klasik "Aristokrat" ailelerden gelmemektedir. Dışişleri Bakanlığı'nın (State Departement) kilit noktalarında Musevi asıllı Amerikalılar vardır. Güvenlik politikalarını etkileyen Rand Corporation gibi araştırma kuruluşlarında, Musevi ve diğer Ortadoğulu ve*

Asya kökenli azınlıklar gittikçe daha önemli ve daha çok sayıda mevkileri işgal etmektedirler (Aktaran (Çakmak, 2003: 256-257).

Nye jr, YDD'de ABD ve AB dış politikalarında baş gösteren farklılıkları altı temel nedene dayandırmaktadır: "Öncelikle Soğuk Savaş sonrasında bütün demokratik yönetimler iç sorunlara daha fazla ağırlık vermeye başlamışlardır. Özellikle ABD kamuoyunun dış gelişmelere kayıtsız kalması, ittifak ilişkilerinin gelişmesine engel olmaktadır. İkinci olarak ekonomik ve ticari alanda iki aktörün kendi ticari pozisyonuna göre korumacılık eğilimine girmesi transatlantik ilişkilerde rekabeti kaçınılmaz kılmaktadır. Nye Jr.. Üçüncü olarak ABD ve AB kültürlerindeki farklılaşmalara dikkat çekmektedir. Avrupalılar Amerikan kapitalizmini katı olarak değerlendirmekte, Avrupa'daki refah devleti anlayışının ise çok daha derin sosyal değerlere dayandığını iddia etmektedirler. Dördüncü olarak, AB ve ABD'nin savunma konularına farklı yaklaşımları bu alandaki işbirliğini zorlaştırmaktadır. ABD milli gelirin % 3'ünü savunmaya ayırırken, Avrupalı ülkeler için bu rakam ortalama %2'dir. Avrupalıların toplam savunma harcamaları ABD'nin kinin 2/3'ü kadardır. NATO'nun askeri ekipmanların 1/3'ünü Avrupalılar karşılamaktadırlar. Arge çalışmalarında ise bu oran 1/6'dır. Beşinci olarak, ABD'nin ve Avrupalıların siyasal sistemlerinden kaynaklanan dış ve güvenlik politikalarının belirlenmesi prosedürlerinde farklılıklar görülmektedir. ABD'de dış politikanın belirlenmesinde yürütme organıyla beraber Kongre de yetkilendirilmiştir. Ancak parlamenter sistemlerin hakim olduğu Avrupa'da ise yürütme organı dış politikayı ağırlıklı olarak tek başına belirleme yetkisine sahiptir. AB dış politikasında ise, hükümetler arası yapının öne çıktığı ve ağırlıklı olarak AB Konseyi ve AB Bakanlar Konseyi'nin öne çıktığı bir karar alma süreci söz konusudur. Üye ülkelerin veto hakkına sahip olduğu bu sistem ile ABD dış politikasında ki karar alma süreci arasındaki temel farklılıklar ortadadır. Son olarak, ABD dış politikasının tek taraflılık stratejisine kayması, esas sistematik kırılmaya neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ortak Sovyet tehdidinden dolayı Avrupalı müttefiklerinin kararlarına karşı daha fazla duyarlı olan ABD, Yeni Dünya Düzeni'nde bu ihtiyacı daha az hissetmektedir. Küba ile ticari ilişkileri olan ülkelerin zarar görmesine neden olan Helms-Burton yasasını, 1996 yılında müttefiklerine danışmadan kabul etmesi bunun bir örneğidir." (Nye Jr., 2000:53-57).

ABD ve AB arasındaki yol ayrımı George W. Bush'un iş başına gelmesiyle daha da belirginleşmiştir. Avrupalılar ve ABD arasındaki anlayış farklılıkları birçok konuda kendini göstermiştir. AB'nin çevre sorunlarına odaklandığı bir dönemde Bush'un "Kyoto öldü" açıklamasını yapması, ÇHC'ye yönelik açıklamalar yapması, Füze Savunma programını devreye koyması bu gelişmelerin bazılarıdır. ABD, kendi yarım küresi ve Asya'ya yoğunlaşmışken, AB önceliği derinleşme ve genişleme konularına vermiştir. Her iki aktörün gündemlerinin ilk sırasına farklı konular yerleşmiştir. ABD silah teknolojisinin kendine düşman grupların eline geçecek şekilde yaygınlaşması gibi güvenlik sorunlarına öncelik verirken, AB çevresel kirlenme, iklim değişikliği, Kuzey-Güney sorunları, yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklar,

illegal göç hareketleri, doğal felaketler ve küreselleşmeyle ortaya çıkan güvenlik sorunlarına ve Avrupalıları tehdit eden diğer tehdit unsurlarına öncelik vermiştir (Daalder, 2001: 553-554). ABD daha ziyade kendisine ve müttefiklerine yönelik, geleneksel düşman devletlerin girişecekleri eylemler ve KİS'lerin haydut devletler ve terör örgütlerine geçme ihtimali konusunda hassas hale gelmiştir. Amerikan yönetiminin sıklıkla gelişen bölgesel tehditlere göndermede bulunarak, İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletlerin artan potansiyel tehditlerine dikkat çekerek ve bu durumu söylemlerinde öne çıkarmaktadır. KİS'lerin yayılması tehlikesinin sürekli vurgulanması, ABD dış politikasındaki askeri güvenlik konularına verilen önemi göstermektedir. Avrupa cephesinden güvenlik sorunlarına bakıldığı zaman durum daha da farklı bir hal almaktadır. Birkaç Avrupalı devlet dışında konvansiyonel ve diğer güvenlik sorunlarına güvenlik konseptlerinde yer verilmemektedir. Kendi kıtalarından başlayarak dünya politikasını daha düzgün bir rotada yönlendirme, bu doğrultuda demokrasilerin yaygınlaştırılması, refahın artırılması, insan haklarının teşviki Avrupalıların temel dış politika önceliği haline gelmiştir. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ABD ve AB dış politikaları arasındaki karşıtlık daha da artmaktadır. ABD kendi tehditlerini azaltmak ve "haydut devletleri"ni yenmekle meşgulken, AB ise kendini küresel ölçekte etkisini hissettiren çok yönlü tehditlerin üstesinden gelerek daha iyi bir dünya oluşturma ve başarısız devletleri yönlendirmeye vermiştir. Yukarıda belirtilen tehdit algılamaları ABD ve AB'nin dış politika yaklaşımlarındaki temel farklılıklardır (Daalder, 2001: 559-560).

ABD, kendi tehdit algılamaları doğrultusunda bu tehditleri yenmek veya çevrelemek için dış politikada tek taraflılık politikasına ağırlık vermektedir. AB'nin dış politika tercihi ise sürekli çok taraflılık şeklinde olmuştur. Çok taraflılığın bir gereği olarak işbirliği doğrultusunda uluslararası rejimlerin inşası, ortak normların işlevselleştirilmesi, uluslararası antlaşmaların yaşama geçirilmesi temel yöntemlerdir. Avrupalıların şikayetçi oldukları ABD'nin bazı tek taraflı uygulamalar şunlardır: ABD'nin bazı ülkelere uyguladığı ekonomik yaptırımlar, İran ve Libya gibi devletlere yönelik sergilediği tutumlar, kara mayınlarının yasaklanmasıyla ilgili antlaşmayı imzalamayı reddetmesi, uluslararası ceza mahkemelerine katılmaması, BM bütçesine yaptığı ödemeleri azaltması, Avrupalı adayın IMF başkanlığını veto etmesi, nükleer silahların testinin yasaklanmasıyla ilgili antlaşmayı onaylamaması, Kyoto Protokolüne yönelik yaklaşımı ve 1972 yılında imzalanan ABM antlaşmasından çekilmesi. Clinton döneminde başlayan bu uygulamalar, Bush döneminde tek taraflılığa daha da ağırlık verilerek sürdürülmüştür. Gerek Kyoto Protokolü gerekse ABM antlaşmasından çekilme konusunda ABD, realist bir politika izlemiştir. Enerji, sıkıntısı gibi ekonomik nedenlerden dolayı Kyoto Protokolünü onaylamayan ABD yönetimi, 100 kadar ülkenin imzaladığı bu antlaşmanın yetersizliğinden şikayet etmiştir. ABM antlaşmasından çekilmesinin esas nedeni yeni tehdit unsurlarına karşı önlem almak yerine ABD'nin füze savunma sisteminin önündeki engelleri kaldırmaktan ibarettir. ABD ve AB'nin Rusya, ÇHC ve Kuzey Kore gibi ülkelerle olan ilişkilerinde köklü farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bush yönetimi, Soğuk Savaş retoriğinde olduğu gibi bu ülkelere yeni rakip gözüyle bakmaktadır.

Bush yönetimi seleflerinden farklı olarak ÇHC'yi stratejik rakip ilan etmiştir. Kuzey Kore ile füze imalatı konusunda yapılan görüşmeler ertelenmiştir (Daalder, 2001: 560-561).

Soğuk Savaş sonrasında ABD'siz bir Avrupa'nın avantajları ve dezavantajları tartışılmaya başlanmıştır. ABD'nin uzak durduğu Avrupa'da etnik milliyetçiliğin silahlı çatışmaya dönüşmesi ihtimallerinin ötesinde, Avrupalı büyük güçlerin kendi aralarında geleneksel güç rekabetinin ortaya çıkması ihtimali de bir başka dezavantaj olarak belirtilmiştir (Yost, 2002: 290-296). ABD, AB entegrasyonunu bir noktaya kadar Soğuk Savaş sonrasında da desteklemeye devam etmiştir. Ancak AB'nin ortak para olarak Euro'yu belirlemesi ve özellikle otonom bir savunma politikası olarak AGSP'yi başlatması, ABD'nin AB entegrasyonuna yaklaşımını da etkilemeye başlamıştır. Aslında mesele AB entegrasyonunun derinliği veya sığlığından ziyade, Avrupa'nın yeni uluslararası sistemde ABD'nin birincil müttefiki olmaya devam edip, etmeyeceğidir. Avrupa'nın mı yoksa ABD'nin mi, eylemleriyle transatlantik ittifakı zedelediği, liberal kuramsalcılar tarafından tartışılmaktadır (Büyükbaş, 2006: 92-93). Zira *ABD on yıllarca AB'nin güçlü olmasını ve dünya siyaset sahnesinde kendisinin "küçük ortağı" olarak hareket etmesini desteklemişse de, Avrupalılar AB'ye farklı bir gözle bakmaktadır. AB, onların gözünde, geliştirilerek ABD'nin dünyadaki hâkimiyetini dengeleyecek bir araç haline getirebilecekleri nadir kurumlardan biridir...AB, ABD'ye danışmadan bağımsız politikalar izleme yeteneğine sahip ilk büyük güç olduğu için ABD-AB rekabetinde gerginlik giderek artmaktadır...* (Ataman, 2006: 94-96).

ABD, AB entegrasyonunu engellemeye yönelik somut her hangi bir eyleme doğrudan girmemiştir. Ancak bazı politik stratejilerinin Avrupa entegrasyonuna dolaylı da olsa negatif etkileri olabilmektedir. Balkan müdahalelerinden sonra bölge devletleri güvenlik konularında AB'den ziyade, NATO/ABD'ye dayanmayı tercih etmektedirler. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinin ABD'nin tek taraflı eylemlerine destek vermesi, Avrupalı büyük güçlerin rahatsızlıklarına neden olmuş, Fransa Cumhurbaşkanı Chirac bu ülkelerden *"ABD ile AB arasında tercih yapmalarını istemiş ve bu ülkeleri AB'ye almama tehdidinde bulunmuştur"* (Ataman, 2006: 100). Ayrıca ABD, geliştirdiği Füze Savunma Sistemiyle Doğu Avrupa'da yeni müttefikler kazanmıştır. Bunlara ek olarak ABD, AB'nin daha fazla genişlemesini desteklemiş, derinleşmesine katkıda bulunmamıştır. Bu bağlamda AB'nin doksanlarda Doğu Avrupa'ya doğru genişleme kararını alması, ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin AB üyeliği konusunda da ABD lobi faaliyetlerinde bulunmuş, hatta 1999 yılında Helsinki'de düzenlenen zirve öncesinde Avrupalılara baskı yapmıştır⁶.

---

⁶ Türkiye'nin AB üyeliğinin Transatlantik ilişkilere muhtemel etkileri için bkz. (Laçiner, Özcan ve Bal, 2004: 100-102).

5. Örnek Konular Bağlamında ABD ve AB Dış Politikalarının Karşılaştırılmalı Analizi

Daha öncede belirtildiği gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber değişen uluslararası konjonktürde, Batı ittifakı içerisinde farklı tehdit algılayışları ve politik yönelimler ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve ticari ilişkilerde büyük bir rekabet başlamış, ancak ayrışma, özellikle uluslararası güvenlik örgütleri ve Avrupa'daki yeni güvenlik arayışları gibi konulardan kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) gibi örgütlerin kurumsallaşmalarına yönelik farklı yaklaşımlar, Clinton yönetiminin başlattığı ulusal füze savunma sistemi ve haydut devletler konusunda ortaya çıkan uyuşmazlıklar, ABD ve AB dış politikalarında temel farklılıklara neden olmuştur. Bunların dışında her ne kadar daha çok işbirliğini simgelese de, Balkan Savaşları ve Filistin Sorunu karşısında da her iki aktörün dış politikalarında bazı nüanslar ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu kısmında kısaca bahsedilen konular başlıklar halinde incelenecektir.

5. 1. Ekonomik ve Ticari Konular

ABD ve Batı Avrupa devletleri arasındaki ekonomik rekabet, 1950'li yılların sonlarına kadar gitmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupalı devletler ve ABD arasındaki ekonomik konulardaki anlaşmazlıklar rekabet konusunda yoğunlaşmıştır. Her iki taraf da diğerinin rekabet normlarını ihlal etmesinden şikâyetçidir. Her iki taraf da diğerinin bazı sektörlerde uyguladığı teşviklerden dolayı karşı tarafı kınamaktadır. ABD, AB'nin bazı tarım sektörlerinde gizli korumacılık yaptığını iddia etmiştir. Bazı Amerikalılara göre, AB'nin uyguladığı rekabet konularından dolayı eski Avrupa canlanmaktadır. Avrupalılar ise Amerikan firmalarının birçok sektörde adeta tekel haline geldiğini iddia etmişlerdir. ABD ve AB arasında rekabet konusunda odaklanılan alanlardan birisi de savunma sanayidir. SSCB sonrasında bu alanda rakipsiz kalan ABD'nin dünya silah ticaretinin önemli bir miktarını kontrolünde tutması, ekonomik ilişkilerde önemli bir sorun haline gelmesine neden olmuştur (Nayan, 2001: http://www.ciaonet.org/oli/sa/sa_apr01.html).

Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın dış ticaretinde savunma sanayinin payı büyük ölçüde azalmaya başlamıştır. Böylece bu sektörde bazı Avrupalı devletler, ABD'ye rakip haline gelmeye başlamıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa gibi teknolojik alt yapısı olan devletlerin dünya silah ticaretinde ki payları artmaya başlamıştır (Scherpenberg, 1997:113). Diğer yandan AB ülkeleri ortak savunma programı sayesinde ortak silahlanma programı da yürütmektedirler. ABD ise silahlanma programlarında tek başına hareket etmektedir. Ayrıca ABD'nin Avrupa ile olan (özellikle Batı Avrupa) silah ticareti azalmaya başlamıştır. Clinton yönetimi artan devletlerarası silah ticaretinin kontrol edilmesine yönelik "*Savunma Sanayinin küreselleşmesi*" projesini gündeme getirmişse de, 11 Eylül sonrasında bunlar rafa kaldırılmıştır (Biolas, 2002:10-13).

Avrupalılar küreselleşmeyi de farklı yorumlamaktadırlar. Avrupalılara göre küreselleşme ABD'nin çıkarlarına göre teşvik edilmektedir. Avrupalılar, ABD'nin uluslararası ekonomik örgütlerdeki rolünden de şikâyetçidir. IMF sekreterliğine Almanya'nın adayının ABD tarafından veto edilmesinden rahatsız olmuşlardır. Şubat 2000'de Tokyo'da yapılan G-7 zirvesinde ABD'nin uluslararası ekonomik dengesizliğin giderilmesi için yaptığı önerileri Avrupalılar, reddetmişlerdir. Bunlara ek olarak ABD ve Avrupalılar faiz oranları ve enflasyon gibi konularda da anlaşamamışlardır. GATT/DTÖ görüşmelerinde ABD ve AB arasında geçen en önemli tartışmalar; tarım ürünleri, hormonlar, havacılık sektörü ve benzeri konulara odaklanmıştır (Nayan, 2001: http://www.ciaonet.org/olj/sa/sa_apr01.html).

AB'nin ABD'ye ciddi anlamda rakip olduğu en önemli saha ekonomik ve ticari alandır. Genişleyen ve derinleşen AB'nin ABD karşısında eli güçlenmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda ÇHC'nin ve Rusya'nın GATT/DTÖ'ye üye olmadıkları ayrıca Japon ekonomisinin Amerikan ekonomisi karşısındaki görece zayıflığı, gibi nedenler GATT/DTÖ görüşmelerinde AB'nin ABD'ye karşı dengeleyici aktör konumuna yükselmesine neden olmuştur⁷. 1995–2005 yılları arasında 330 iki taraflı anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Anlaşmazlıkların % 19,4'ü AB, % 24,8'i ABD, % 8'i ise her ikisi ile ilgili olan konularda yoğunlaşmıştır. ABD-AB arasındaki tartışmalar ise 15 konuda toplanmıştır. On konuda AB, beş konuda ise ABD şikâyetçi olmuştur. ABD'nin şikâyetleri anti-damping ve korumacılık gibi konulara odaklanmıştır. AB ise, hormonlar, gümrük ve hava prosedürleri gibi konularda şikâyetçi olmuştur⁸ (Breuss, 2005: 5-7).

ABD ve AB ekonomik ilişkilerindeki sorunlar ticari konulardaki anlaşmazlıklardan ibaret değildir. Asya'nın ekonomik anlamda ABD için bir cazibe merkezi haline gelmesi ve AB'nin ortak para birimi olarak Euro'yu belirlemesi üzerine Euro-Dolar rekabetinin baş göstermesi ihtimali diğer potansiyel anlaşmazlık konularıdır. Ayrıca şu noktanın da belirtilmesi gerekir ki, ABD ve Avrupalılar birincil ticari ortak değillerdir. Yapılan bölgesel ticaret antlaşmaları doğrultusunda Avrupalılar AB içinde, ABD ise APEC ve NAFTA bünyesinde kendilerine yeni birincil ticari ortaklar bulmuşlardır. Dünya genelindeki ekonomik faaliyetlerin % 70'ine ABD ve AB katılmaktadır. Ancak bu ilişkilerin ancak % 10'u ABD ve AB arasında gerçekleşmektedir (Oudraat, 2002: 8-10).

Bu dönemde ABD-AB ekonomik ve ticari ilişkilerinin artırılması için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. NTA'nın imzalandığı dönemde Klaus Kinkel ve

⁷ Üye devletlerin güçleri doğrultusunda GATT/DTÖ karar alma sürecindeki rolleri hakkında bkz. (Steinberg, 2002: 339-374).

⁸ DTÖ görüşmelerinde ABD'nin itirazına neden olan bazı konular şunlardı: AB ülkelerinin hormonlu et ithalini durdurmaları ve Muz ithalatında Ortak pazara üye olmayan Avrupa kolonilerinin de içinde olduğu bazı üçüncü dünya ülkelere kolaylık sağlamaları. AB ise ABD'nin dış ticaret firmalarına sağladığı vergi indiriminden şikâyetçi olmuşlardır. AB'nin ticari konularda ABD'den şikâyetçi olduğu bir diğer husus ise 2002 yılında çelik ithalatına getirilen % 30'luk gümrük vergisidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Breuss, 2005: 8-15).

Malcolm Rifkind gibi yetkililer, Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi'nin (TAFTA-Transatlantic Free Trade Area) kurulmasını gündeme getirmişlerdir. NTA'da konuyla ilgili olarak Yeni Transatlantik Pazarı (New Transatlantic Market Place-NTM) kavramı kullanılmıştır. Mart 1998'de Avrupa Komisyonu, AB Konseyine NTM önerisini sunmuştur. Buna göre ABD ve AB arasında serbest ticaret bölgesi (en azından malların serbest ticaretine yönelik bölge) kurulmayacaktı. Ancak sanayi ürünlerinin ticaretinde 2010 yılından itibaren gümrükler kaldırılacaktı. Ayrıca üçüncü dünya ülkeleri de aynı tarihten itibaren sanayi ürünlerinde gümrüklerini kaldıracaklardı. Aslında NTM önerisi DTÖ bünyesinde sanayi ürünlerinin ticari liberalizasyonundan başka bir şey değildi. NTM önerisi Nisan 1998'de Fransa tarafından veto edilmiştir. NTM'nin Fransız vetosuna uğramasından sonra bu kez de İngiltere'nin girişimleri sonucunda Transatlantik Ekonomik Ortaklık (Transatlantic Economic Partnership-TEP) projesi gündeme getirilmiştir. TEP'de, DTÖ bünyesinde sürdürülen görüşmelere paralel olarak ABD ve AB arasında ekonomik ve ticari konularda işbirliğine gitmek, görüş alışverişinde bulunmak, birbirlerinin etkileneceği konularda danışmalarda bulunmak gibi hedefler önerilmiştir (Hindley, 1999: 45-46).

5. 2. Güvenlik ve Savunma Konuları

5. 2. 1. Yenilenen NATO'dan Farklı Beklentiler

Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve Varşova Pakti'nin lağvedildiği bu dönemde NATO'nun varlık nedeni de sorgulanmıştır. Ancak ABD yönetiminin NATO'dan yeni beklentileri vardı. Madeleine Albright, ABD'nin NATO'yu Soğuk Savaş sonrasında nasıl bir araç olarak görmek istediğini şu şekilde ifade etmiştir: *"NATO 'tercih ettiğimiz kurum'dur. 'Komünizm' tehdidi bittiyse, 'bölgesel istikrarsızlık', 'kabadayı devletler', 'terörizm', hatta İslami köktendincilik gibi yeni tehdit unsurları vardır"*. Bundan dolayı NATO Amerikan ve Avrupa çıkarlarını tehdit edecek gelişmelere yönelik küresel bir vurucu güce dönüştürülmeye çalışılmaktaydı (Savran, 2001: 87). Soğuk Savaş sonrasında da bu örgütün garantörlüğünden yararlanmak isteyen Avrupalılar da NATO'nun devamından yana tavır koymuşlardı. Ancak Avrupalılar NATO ile yetinmeyerek "saf" bir AB güvenlik örgütünü kurmaya çalışmışlardır. Önceleri Batı Avrupa Birliği (BAB) daha sonra Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK / Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile bunu gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Avrupalılara göre NATO ayrıca bu örgütlerin geliştirilmesi için imkân ve yeteneklerini tahsis etmesi açısından da gerekmektedir.

10-11 Ocak 1994 tarihli Brüksel NATO Konseyinde alınan zirve kararı sonucunda NATO'nun askeri bir projesi olan, AB içerisinde ortak bir savunma politikası oluşturulması perspektifi dahilinde, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) kurulmuştur. Ayrıca NATO'nun Avrupa ayağının, BAB yolu ile güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır (Çomak, 2005:43). AGSK'nin kuruluş amaçlarından birisi de ittifakın yapısal ve siyasal sorunlarının çözüme kavuşturulması idi. Ancak güvenlik konusunda meydana gelen gelişmelere karşılık, ABD ve AB'nin yaklaşımları farklılık içermiştir. ABD, Avrupalıların daha fazla sorumluluk almasını isterken, AB'nin itici

gücü Fransa Transatlantik ittifakın güvenlik boyutunun daha dengeli bir yapıya kavuşmasını hedeflemişti (Croft, Howarth ve diğ. 2000: 503-504). AGSK sayesinde Avrupalıların savunma konusu da daha fazla bütçe ayırmaları, Bosna-Hersek örneğinde olduğu gibi bölgesel krizlerde rol almaları, yükselen yeni güçlere karşılık Avrupalıların desteğini sağlama gibi hususlar ABD'nin AGSK'yi desteklemesine neden olmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi ABD, yükün tüm taraflarca eşit paylaşılmasını savunmaktadır. AGSK sayesinde AB'nin ABD ile işbirliği içerisinde (aynı zamanda NATO ile), en azından Avrupa'da güvenliği sağlayabilecek kapasiteye ulaşması ABD'nin ekonomik ve askeri yükünün azalmasına neden olacaktır (Biçer, 2002:142). Ayrıca 1998 yılında düzenlenen St-Malo Zirvesine kadar güvenlik ve savunma alanında BAB'ın ve Avrupalıların alacağı görevler netleştirilmemiştir. St-Malo bildirisi ile beraber bu belirsizlik, ortadan kalksa da, Avrupa'nın güvenlik alanındaki özerkliği konusunda tartışmalar devam etmiştir (Türker, 2007: 155).

2000 yılından itibaren ABD, AB'nin özerk hareketine karşılık NATO'nun önceliğine odaklanmaya başlamış ve AB'nin kendine özgü, ayrı bir planlama altyapısını oluşturmasına izin vermeyeceğini vurgulamıştır. ABD, AB'nin NATO imkânlarını kullanmadığı hallerde dahi SACEUR yardımcısının koordine yetkili olmasının gerektiğini savunmuştur. Nice Zirvesi'nde AB Konseyi toplantısında özerk harekâtlarda AB üyesi bir devletin sağladığı karargâhın kullanılması, NATO imkân ve kabiliyetlerinin kullanıldığı harekâtlarda ise SACEUR yardımcısının sorumlu olması kararlaştırılmıştır. Ancak ABD, NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinin kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgili kararın, NATO bünyesinde alınmasını savunmuştur. AB ise güvenlik alanındaki otonomi hakkının bir başka örgütün elinde olmaması gerektiğini ifade etmiştir. AB- NATO ilişkilerinde ayıca, AB üyesi olmayan NATO üyelerinin AB yönetimindeki harekâtlara katılımları konusunda, sorun ortaya çıkmıştır (Türker, 2007: 156-157).

31 Mart 2001 tarihinde düzenlenen Aix-la Chapalle Konferansında birçok anlaşmazlık su yüzüne çıkmıştır. Özellikle nükleer silahsızlanma, Avrupa dışında barışı koruma misyonu ve müdahaleler, Falklands ve Fransız Guyanası gibi deniz aşırı sömürgelerin konumu tartışma konusu olmuştur (Yost, 2002:280). Helsinki'de ABD Savunma Bakanı'nın yapılacak herhangi bir operasyonun öncelikle NATO'da görüşülmesini önermiştir. Fransa ise Kuzey Atlantik Konseyi (KAK) öncesinde AB'nin her hangi bir krizi tartışma imkânına son verilmesine itiraz etmiştir. Krizlere yönelik ilk tepkinin nasıl verileceği Transatlantik ilişkilerde bir otonomi sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın artan otonomi arayışı ittifak zemininde zayıflamaya neden olurken ikili ilişkilerde sıfır toplamı oyuna dönüşmeye başlamıştır. AB Batı'nın güvenlik çıkarlarının küresel olduğunu, bu yüzden ABD önderliğindeki NATO'nun küresel ölçekte rol alması gerekli olduğunu kabul etmiştir. Fakat Fransa'nın yanı sıra bazı Avrupalı devletler Avrupa güvenliğiyle ilgili konularda dış bir güç olarak ABD'nin bu alanda veto hakkını kullanmasından rahatsızdırlar. Ancak, ABD, AB'nin NATO imkân ve yeteneklerini kullanan bir AB kuvvetine tamamen karşı çıkmamıştır (Croft, Howarth ve diğ. 2000: 509-510).

5. 2. 2. Alternatif Güvenlik Politikası olarak AGSP ve ABD'nin Yaklaşımı

Bosna ve Kosova Krizlerinde AB ve BAB'ın yetersiz kalması, ABD ve NATO'nun Avrupa güvenliğindeki önemini yeniden teyit etmiştir. Ancak otonom bir Avrupa savunma yeteneğinin geliştirilmesi 1998'de gündeme getirilmiştir. Blair bile ABD olmaksızın AB'nin askeri eylem yapabilme kapasitesine kavuşmasını savunmuştur (Oudraat, 2002: 17-19). 1998 yılında hayata geçirilen AGSP, görünürde AB'nin kriz yönetimi konusunda özerk bir sivil ve askeri kapasitesini geliştirme politikasıydı. Bu politikanın Transatlantik boyutu ise Atlantik ittifakının sorumluluk altına girmek istemediği durumlarda, Avrupalıların bu konuda karar alarak askeri eylemleri onaylamasıydı. Avrupalılar için önem teşkil eden bir konuda NATO/ABD'nin harekete geçmeme hakkına anlayışa yaklaşılmaktaydı. *"Ancak sorun, NATO/ABD'ye tanınan bu hakkın AGSP'ye tanınan "özerklik" hakkı ile nasıl bağdaştırılacağı idi"*. St. Molo'da tamamlayıcı iki özerklik hakkına vurgu yapılmıştır. Öncelikle siyasi alanda karar alma sürecine dikkat çekilmiş, ayrıca AB'nin özerk askeri eylem gerçekleştirme anlamına gelmekteydi. Siyasi özerklik konusunda AB'nin kriz yönetimini duranlarında diğer devletlerin nasıl ve ne ölçüde katılacakları sorunu ortaya çıkmış, ayrıca operasyonel yeteneklerin artması ise Avrupa güvenliğinde süreç içerisinde NADO/ABD'nin etkisinin azalma ihtimali ortaya çıkmıştır (Kahraman, 2007: 204).

Ancak AGSP'nin otonom bir savunma politikası olma yolunda ilerlerken, Amerikalılar da geliştirmelere odaklanmışlardı. Öncelikle Avrupalıların böyle bir savunma politikasını hayata geçirmeleri durumunda, Amerikan kaynaklarına ihtiyaç duymadan askeri operasyon yapma kapasitesine sahip olabileceklerdi. Böyle bir durumda ABD'nin eylemleri veto etme imkânı ortadan kalkacaktı. İkinci olarak Savunma Yetenekleri İnsiyatifi'nin (DCI) % 70'inin AGSP tarafından kullanılıyor olmasına ve bu durumun rekabetten ziyade birbirlerini tamamlıyor olmalarına rağmen uzun vadede AGSP'nin NATO DCI'nin altını oyacağından endişe etmeye başlamışlardır. Üçüncü olarak, bazı ABD'liler Avrupa'dan ayrılmanın endişelerini taşımaya başlamışlardır. Avrupalıların kendi güçlerini test etmeleri ve bu bağlamda bazı başarılar elde etmeleri durumunda, ayrılığı daha ileri bir boyuta taşımaları söz konusu olabilecektir (Oudraat, 2002: 23). Nitekim dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine K. Albright AGSP ile ilgili endişelerini 3 d şekilde formüle ederek ortaya koymuştur: *"Bu kapsamda, kaçınmamız gereken üç husus mevcuttur; ayrılma, yineleme ve ayırım yapma (Three D's: Decoupling, duplication, discrimination). İlk olarak ayrılmadan kaçınmalıyız. NATO, vazgeçilmez atlasaşan bağı bir ifadesidir ve öyle kalmaya devam etmelidir. İkinci olarak yinelemeden kaçınmalıyız. Savunma kaynakları, müttefiklerin ayrı ayrı NATO ve AB'de kuvvet planlaması yapması, komuta yapılarının işletilmesi ve satın alma kararları alması için çok kısıtlıdır. Üçüncü ve son olarak AB üyesi olmayan NATO üyelerine ayırım yapılmasını önlemeliyiz"* (Aktaran Türker, 2007: 146). Albright'dan sonra benzer endişeler, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Strobe Talbott tarafından dile getirilmiştir:

“Biz önce NATO içinde ortaya çıkan, NATO dışında büyüyen, daha sonra NATO’dan uzaklaşarak NATO’yu yineleyen ve son olarak da NATO ile rekabet eden bir AGSP görmek istemiyoruz (Türker, 2007: 146). AGSP’nin Transatlantik ilişkilerde neden olacağı muhtemel sonuçlar AB’li yetkililer tarafından 2000 yılında açıklanmıştır : “AGSP tek kurumsal sistemde, özerk bir şekilde yapılacaktır”. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı ise “Yeni bir süper güç inşa ediyoruz” açıklamasında bulunmuştur (Cash,2000:111).

Helsinki’de AGSP bünyesinde 50.000-60.000 kişilik birlik oluşturulması kararlaştırılınca, AB ülkeleriyle AB üyesi olmayan NATO ülkeleri arasında yeni bir farklılık daha ortaya çıkmıştır. AB bu tercihiyle düşük yoğunluklu güvenlik sorunlarıyla ilgilenmeyi öne çıkarmış, AB üyesi olmayan NATO ülkelerine ise daha yüksek yoğunluklu sorunlar bırakılmıştır. Böylece NATO içerisinde adeta iki başlılık ortaya çıkmıştır. Ancak Helsinki Zirvesi’nde ayrıca “NATO’nun tamamen katılmadığı operasyonlarda AB’nin alacağı rolün önemi yeniden teyit edilmiştir. NATO’yla ilgili şu kararlara yer verilmiştir: 1) NATO’nun kriz yönetimine ilişkin imkân ve yeteneklerinin artırılması ve Avrupalı müttefiklerin NATO operasyonlarına daha fazla katılımın sağlanması. 2) ABD’nin katılmadığı veya NATO’ya ihtiyaç duyulmadığı operasyonlarda AB’nin gerektiğinde daha fazla angaje olması (Versbow, 2000: 100-101).

Bush yönetiminin işbaşına gelmesiyle beraber ABD ve AB’nin dış politika farklılıkları daha da ayrışırken, 11 Eylül saldırılarıyla ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda ABD’ye karşı yükselen muhalefet somutlaşmıştır. Bu tarihten itibaren ABD daha fazla tek taraflılığa yönelmiş, AB ise AGSP’nin kuruluşuyla farklı bir dönemece girmiştir. Ancak Avrupalıların güvenlik konularında ABD’den beklentileri sürmektedir. Avrupalılar, teamülen ABD’nin kendilerini dış tehditlerden koruyacağına olan inançları devam etmektedir. Savunma harcamalarını düşük düzeyde tutan Avrupalılar, ABD’nin yüksek savunma harcamalarından kaynaklanan pozisyonundan yararlanmak⁹ ve NATO bünyesinde ABD’yi etkilemek istemektedirler. Diğer yandan AGSP ile beraber daha da otonom hareket etmenin yollarını aramaktadırlar.

5.3. ABD’nin “Haydut Devletler” Doktrini ve AB’nin Tepkisi

Bir güvenlik doktrini olarak “Haydut Devletler”in belirlenmesi, Berlin Duvarı’nın yıkıldığı döneme rastlamaktadır. 1989’un sonlarında dönemin ABD Genel Kurmay Başkanı Colin Powel, Sovyet sonrası döneme yönelik askeri strateji geliştirmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında yer alan bazı bölgesel güçlerin askeri kapasiteleri mercek altına alınmaya başlanmıştır. Powel’in konuyla ilgili hazırladığı planda, Avrupa’ya yönelik tehditlerin ve küresel ölçekte bir savaşın başlama ihtimalinin azaldığı dönemde, bazı bölgesel güçlerin neden olacağı tehditlere dikkat çekilmekteydi. Bush ve dönemin Savunma Bakanı

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.(Coonen, 2006: 68-81).

Dick Cheney tarafından da incelenen rapor, 1990 yazında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle beraber Washington'da ki karar vericilerin nezdinde önem kazanmaya başlamıştır. 1980'lerde Libya ve İran gibi devletler için kullanılan bu kavram, Clinton yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber genişletilerek netleştirilmiştir (Klare; 1998: 12-13). Yeni tehdit algılamalarında radikal dinci akımlara gebe olması nedeniyle bazı İslam ülkeleri öne çıkmaya başlamıştır. Böylece Soğuk Savaş boyunca ABD için temel tehdit unsuru olan "kızıl tehlike" yerini zamanla "yeşil tehdit"e bırakmıştır (İnat, 2005: 1-3). Ancak bu tehdit, Ortadoğu coğrafyasında köktendincilik olarak tanımlanırken, Uzak Doğu ve Latin Amerika gibi bölgelerde ise Rusya'nın eski müttefiklerinin sürdürdüğü "sosyalist sistem" olmaya devam etmektedir. Zira Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin, Batı Bloğuna karşı yürüttüğü mücadele sırasında ABD'nin yayılmacılığına karşı ön hatlar oluşturarak engelleyici bir rol üstlenen vekil devletler, Soğuk Savaş sonrasında Sosyalist ideolojiyi sürdürmektedirler. Ancak bu devletler Soğuk Savaş sonrasında, hem Sovyet desteğinden yoksun, hem de uluslararası arenada birbirinden kopuk bir şekilde ABD ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu devletler eski VP üyesi Doğu Avrupa ülkeleri gibi, tank, füze ve savaş uçaklarından oluşan geniş ordulara sahiptirler. Bu ülkelerin bir kısmı ayrıca değişik balistik füze sistemlerine, kimyasal veya nükleer silahlara sahiptirler. Washington tarafından potansiyel tehdit olarak algılanan bu devletler, çeşitli ittifak kombinasyonları oluşturarak, ABD ve müttefikleri için tehlikeli bir blok haline gelme ihtimalleri söz konusudur. Haydut devletleri hakkında değişik tanımlar yapılmıştır. Bu devletler, "dünya ekonomisiyle entegrasyon konusunda harmoniyi sağlayamamış ulusal kaynakları kişisel kazanç için kullanan, uluslararası anlaşmaların hükümlerini ihlal eden, taraf oldukları anlaşmaları hiçe sayarak onları çiğneyen, kitle imha silahları ve yüksek askeri teknolojiler edinmeye gayret gösteren, bölgesinde barış ve istikrarı tehdit etme riski yüksek olan kendi halkına baskı yapabilen ve uluslararası terörizme destek veren liderlere sahiptir" (Yeşiltaş, 2005: 41-45).

Washington yönetimi her ne kadar haydut devlet söylemini güvenlik politikalarının odağına yerleştirmişse de, bu söylem, uluslararası arenada geçerli bir strateji haline gelmemiştir. Öncelikle Rusya ve Çin gibi büyük güçlerin muhalefeti bir yana ABD'nin müttefikleri bile "haydut devlet" doktrinini kabul etmemiştir. ABD bu ülkeleri izolasyon yöntemiyle cezalandırmaya çalışırken, sınırlı sayıda müttefiki yalnızca Irak ve Libya gibi ülkelere BM'nin uygulanmasını öngördüğü ekonomik yaptırımlara katılmışlardır. Birçok devlet ise ekonomik ambargoya uymamayı ekonomik çıkarlarına uygun görmüştür. Ayrıca Kuveyt'in işgali dışında, 11 Eylül saldırılarına kadar, bu devletler "haydut" tanımlamasını gerektirecek herhangi bir eylemde bulunmamışlardır. Libya ve Kuzey Kore doksanlı yıllarda Batı'yla ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramışlardır. İran'da ise Hatemi gibi Batı yanlısı ılımlı bir yönetim iş başına gelmiştir. 1998 yılında Irak'a askeri müdahale hazırlığında bulunan ABD'ye İngiltere dışında ki müttefiklerinden destek gelmediği gibi, Clinton yönetimi bu konuda Amerikan kamuoyundan da tam destek alamamıştır (Klara, 1998: 14-15).

1996 yılında Amerikan Kongresi'nde kabul edilen Helms-Burton yasası ile Küba'ya ve D'Amato Yasası ile İran ve Libya'ya yönelik bir takım yaptırımlar öngörülmekte idi. Her iki yasa uluslar arası toplumdan destek görmediği gibi uluslararası hukuk açısından tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar kanunların ABD sınırlarının dışında etkili olup olamayacağı, egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerinin ihlali, NAFTA, DTÖ ve uluslararası finans kurumlarının kurallarıyla çeliştiği gibi konularda yoğunlaşmıştır (Smis ve Braght, 1999: 227). Haydut devletler sorununu farklı bir açıdan değerlendiren AB devletleri, Helmut Burton ve D'Amato yasalarına da muhalefet etmiştir. Her iki yasanın kabul edildiği 1996 yılından itibaren tartışmalar başlamış, Mayıs 1998'de düzenlenen zirvede sorun çözüme kavuşturulmuştur. AB, ABD tarafından tek taraflı bir şekilde kabul edilen yasaların 1995 yılında imzalanan NTA'nın ruhuna aykırı olduğunu iddia etmiştir. NTA'da tarafların ekonomik ve politik konularda işbirliğine gidecekleri, birbirlerini ilgilendiren konularda danışmalarda ve bilgi paylaşımında bulunacakları belirtilmiştir. Ayrıca ABD ve AB, Transatlantik ilişkileri ve uluslararası istikrar ve barışı zedeleyen gelişmeler karşısında çok yönlülük doğrultusunda, ekonomik siyasi ve diplomatik araçları devreye sokacaklardı. Ancak Antlaşmadan bir yıl sonra Avrupalı devletlerin ekonomik ve siyasi ilişkilerini etkileyecek iki yasa kendilerine danışılmadan ABD tarafından kabul edilmişti. Avrupalılar öncelikle her iki yasanın başkan tarafından veto edilmesine çalışmışlar bunu başaramayınca her iki yasayı da yumuşatmaya çalışmışlardır. 1998 yılında taraflar bazı konularda uzlaşmaya varmışlardır. ABD her iki yasanın uygulanmasında Avrupalı şirketleri ve bireylerin olumsuz etkilenmelerini engelleyecekti. AB devletleri ayrıca ABD'nin her iki yasayı uygulaması sırasında DTÖ'nün ilkelerini ihlal etmesine engel olacaklardı (Smis ve Braght, 1999: 231-232).

Avrupalı devletlerin çoğu bu devletleri neden oldukları tehdidi, önemli bir güvenlik sorunu olarak görmemektedir. Avrupalılara göre bu ülkeler "haydut devletler" değil, "başarısız devletler"dir. Avrupalılar, Almanya'nın da bir zamanlar "şer eksenli" olduğunu ancak dolaylı politikalar sayesinde bu durumun düzeldiğini, benzer yaklaşımın bugün Irak, İran, Kuzey Kore ve Libya gibi ülkelere gösterilmesinin de olumlu sonuçlar doğuracağını iddia etmektedirler (Türker, 2007: 142-143). Avrupalılar, söz konusu devletlerin uluslararası devletler topluluğunun bir üyesi sayılmasının gerektiğini, ambargo ve baskı ile bir sonuca ulaşılmasının mümkün olmadığını, ancak çok yönlü girişimlerle bu devletlerin denetim altına alınabileceğini düşünmektedirler. Avrupalılar, bunun için askeri araçlardan çok ekonomik ve diplomatik araçların kullanılmasının gerekli olduğunu iddia etmektedirler (Büyükbaş, 2006: 94). 11 Eylül sonrasında AB terör tanımını değiştirerek genişletmiştir. Eski tanımlamaya göre terör, "bir ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmeyi (altering) ve yok etmeyi amaçlayan faaliyetler" olarak tanımlanmaktaydı. 14-15 Aralık 2001 tarihinde düzenlenen Laken Zirvesinde AB Konseyi, bu tanıma "derinden sarsıcı" (affecting) faaliyetler ve "uluslararası örgütler" ibarelerini eklemiştir. Bazı Avrupalılar güvenlik ağırlıklı bu yeni tanımlamayı, insan hakları ve bireysel özgürlükleri kısıtlaması endişesiyle,

eleştirmişlerdir. Terörizm konusundaki kısmi sertleşmeye rağmen AB sorunla mücadele yöntemi konusunda ABD'den farklı bir metod takip etmektedir. ABD'den farklı olarak Avrupalılar, "uluslararası terörizmle mücadelenin terörün asıl nedenini oluşturan yoksulluk, küreselleşmenin getirdiği sorunlar, demokrasinin bazı bölgelerde tam olarak uygulanamaması ve çatışmaların barışçıl yollarla çözülememesi gibi sorunların ortadan kaldırılmasına öncelik verilmesi yoluyla yapılması gerektiğini" düşünmektedirler. Kuvvet kullanmaya karşı çıkan AB devletleri, bunun en son olarak başvurulması gereken yöntem olduğunu belirtmektedirler (Miş, 2005: 197-198).

5. 3.1. Küba ve Yaptırım Tehdidi

1996 yılında Amerikan Kongresi'nde Küba'yla ilgili Helms-Burton yasası kabul edilmiştir. İlgili yasa Küba'nın Batı Yarımküresindeki demokratik devletlerarasındaki yerini alması için Castro hükümetine karşı uluslararası ambargoyu sıkılaştırmak gibi hedefler içermektedir. Yasa ayrıca, Küba'nın IMF gibi uluslararası finans kurumlarına katılımı engellemeyi ve yabancı şirketlerin Küba ile ticaret yapmalarını yasaklamayı hedeflemektedir. Küba'dan ABD'ye yapılan göçün desteklenmesi, Küba'da demokratik bir yönetime geçiş için bütçeden pay ayrılması ve propaganda çalışmalarının artırılması gibi bir dizi strateji geliştirilmiştir (Ataman ve Yaşlı, 2005: 125-126). Ancak Soğuk Savaş sonrası dönem itibariyle Avrupalılarla, ABD'nin Küba'yla olan ilişkileri farklı bir boyutta sürdürülmüştür. Bölgeyle tarihsel açıdan ilişkileri olan İngiltere ve İspanya'nın yanı sıra diğer AB devletleri, Küba'yla ticari ilişkilerini devam ettirmişlerdir. ABD'den farklı olarak Avrupalı devletlerin bu ülke ile olan ticaret hacmi ve yatırımları oldukça yüksek seviyededir. AB devletleri Küba yönetiminin zor kullanılarak değiştirilmesine karşıdır. Ancak, AB devletleri Küba'da, idam vakalarının fazlalığı gibi, insan hakları konularında yaşanan sorunlardan şikâyetçidirler. AB'nin tercihi Küba'nın insan hakları ve demokrasi alanında esnek bir ilerleme kaydetmesini beklemektir. ABD'nin şiddet yanlısı politikalarına karşı çıkan Avrupalılar, şiddete karşı bir politika takip etmektedirler (Ataman ve Yaşlı, 2005: 140).

5.3. 2. Libya ve Ek Ambargo Sorunu

Sürekli sürtüşme halinde olan ilişkilerden dolayı ABD, 1980'lerde Libya'yı devlet destekli terörizmde önemli aktör olarak görmeye başlamıştır¹⁰. Terörist eylemin Batı Berlin'deki bir diskoteğe düzenlenmiş olmasına rağmen Batı Almanya dahil İngiltere dışındaki Batı Avrupalı devletler El Dorado operasyonunu desteklememiştir. 1980'lerin sonunda Libya'nın adının karıştığı iki uçak düşürme olayı ABD'ye bu ülkeye yönelik BM ambargosu uygulanması fırsatını vermiştir. Ancak uygulanan 748 sayılı BM kararlarına rağmen, istenilen sonucun elde

¹⁰ Gelişmeler konusunda bkz. (Erdoğan, 2005: 213-214 ve 217-219).

edilememesi ABD'yi ambargoyu sertleştirmeye yöneltmiş ve 5 Ağustos 1996 yılında kabul edilen D'Amato Yasası (veya ILSA- Iran Libya Sanction Act) Başkan Clinton'ın imzasıyla yürürlüğe girmiştir. Libya ile yapılacak ticarete getirilen bir dizi ekonomik yaptırımları içeren bu kararlar, Avrupalılarda dahil olmak üzere birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. Güvenlik Konseyi kararlarını yetersiz bularak tek taraflı bir şekilde ABD'nin uygulamaya koyduğu D'Amato yasası Libya konusunda AB ve ABD'nin anlaşmazlığa düşmesine neden olmuştur.

Zira AB'nin 731 ve 748 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarına itirazı olmamış ve Avrupalılar bunlara uymuşlardır. 1995 Yılında Akdeniz ülkelerine yönelik başlatılan Barcelona sürecine Libya dahil edilmemiştir. Ancak Avrupalı devletler D'Amato yasasına tepkilerini göstermiş ve bunu kabul edilemez bulmuşlardır. Yasa tasarılarında Amerikalı olmayan şirketlerin Libya-İran yada Küba ile ticaret yapmaları halinde, bu şirketlere uygulanacak yaptırımları içermeleri AB'nin tepkisine neden olmuştur. Avrupa Birliği dış ilişkiler sorumlusu yaptığı açıklamada, *"İran ve Libya'yı içeren D'Amato yaptırımlarının uygulanması durumunda, Avrupa'daki şirketlere açılacak davaları izleyeceklerini ve bazı Amerikan şirketlerini içeren takip listesi oluşturacaklarını"* belirtmiştir. Yetkililer ayrıca, bazı Amerikalı iş adamlarına vize ve ortak iş yapımında sınırlamalar koyacaklarını açıklamışlardır. AB Ticaret Komisyonu üyelerinden Sir Leon Brittan, Amerika'nın yaptırımlarıyla ilgili olarak *"Bu hiç hoş karşılanmayan yasalar, bir ülkenin değerine dış politikasını dikte etmesidir"* değerlendirmesinde bulunmuştur. ABD ise bu açıklamalara karşılık, Avrupa'nın 15 hükümetini teröre karşı yumuşak bir politika izlemekle suçlamıştır. İran ve Libya, Avrupalıların ham petrol ihtiyacının % 20'sini karşılamaktaydı. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac da, *"bu kararlardan herhangi bir Fransız şirketi zarar gördüğü takdirde, derhal misilleme yapılacağını ayrıca Fransız petrol şirketleri olan Elf ve Total'in Libya ve İran'daki yatırımlarını artırmayı düşündüklerini de"* belirtmiştir. (Erdoğan, 2005: 223-226).

5.3.3. İran ve Uluslararası Sisteme Entegrasyon Tartışması

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin yakın müttefikleri arasında yer alan İran, 1979 yılında gerçekleştirilen devrim sonrasında Washington'un en önemli hedeflerinden birisi haline gelmiştir. 1979 yılında gerçekleşen rehinelere krizi, 1983 yılında Beyrut'ta bulunan Amerikan deniz kuvvetlerine yapılan ve 281 kişinin ölümüyle sonuçlanan bombalı saldırılar ve İran-İrak Savaşı sırasında ABD'nin Irak'a sağladığı destek gibi gelişmeler Washington-Tahran gerginliğini daha da artırmıştır. İran'ın bölgede devrim ihracında bulunma girişimleri, Hamas ve Hizbullah gibi terör örgütlerine sağladığı destek gerginliğin diğer nedenleridir (Kocatürk, 2005: 260-262). Humeyni'nin ölümü ve Rafsancani döneminde pragmatist eğilimlerin İran'ın dış politikasında etkisini hissettirmeye başlaması, I. Körfez Savaşı sırasında oluşan siyasi ortam ve 1997 yılında reformist Hatemi'nin işbaşına gelmesiyle beraber İran'ın dış dünyadaki imajı değişmesi gibi gelişmeler, Washington-Tahran ilişkilerine olumlu bir şekilde yansımamıştır. Clinton yönetiminin iş başına gelmesinden sonra I.

Körfez Savaşı sırasında yumuşayan ilişkiler yeniden sertleşmeye başlamıştır. Clinton yönetimi, Mayıs 1993'te İran ve Irak'ın sıkıştırılmasını hedefleyen "ikili çevreleme"¹¹ (dual containment) politikasını uygulamaya koymuştur. Clinton, "İran'dan terörizme destek vermekten vazgeçmesini, Ortadoğu barış sürecine muhalefeti terk etmesini, Amerikan yanlısı Arap ülkelerindeki gizli faaliyetlerine son vermesini, saldırı amaçlı konvansiyonel silahlanmayı bırakmasını ve KİS'leri elde etme çabasından vazgeçmesini" istemiştir. Diğer yandan 1979 yılında tamamen kesilen Amerika ile İran arasındaki ticari ilişkiler, doksanlı yıllarda yeniden başlamış, 1993'de 4 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak ticari ilişkilerin artmasına rağmen Washington, değişik şekillerde İran'ı ekonomik ambargoya tabi tutmanın yollarını aramıştır. Clinton yönetimi ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı ekonomik ambargoya Avrupalı müttefiklerinin de katılmalarını istemiştir. ABD bu dönemde İran'ın dış borçlarının indirilmesini engellemeye çalışmış ve diğer ülkelerden İran'a teçhizat ve teknik bilgi akışını sınırlandırmalarını istemiştir. Ancak Clinton yönetimi, Avrupalı müttefiklerini İran'la ekonomik ilişkilerini azaltmaları konusunda ikna edememiştir (Kocatürk, 2005: 274-276).

ABD gibi AB de İran'dan iç ve dış politikada benzer siyasi taleplerde bulunmaktadır. Ancak Avrupalılar bu siyasi talepleri benimsetme konusunda farklı bir strateji benimsemişlerdir. Avrupalılar öncelikle ABD'nin baskı, tecrit, ambargo, ilişkilerin askıya alınması gibi uyguladığı yöntemlere karşıdır. AB'ye göre ABD'nin uyguladığı bu politikalar İran'ı daha fazla radikalliğe itmektir. (Bayır, 2002: 55) ABD gibi İran'daki rejimi tehdit olarak gören Avrupalılara göre Batının İran'daki ılımlıları desteklemesi daha makul bir çözüm olacaktır. Zira ABD tarafından kendisinin çevrelendiğini hisseden İran'ın nükleer programını iptal etmesi ve teröre verdiği desteği çekmesi söz konusu olamaz. Bundan dolayı belirli şartlar doğrultusunda izole etmek yerine İran'ı uluslararası topluma açmak daha pragmatist bir çözüm olacaktır (Elusive Partnership: 2002: 345-348).

1979 devriminin akabinde yaşanan (ABD Büyükelçiliğinde çalışan) rehineler krizi, Lübnan'daki Avrupalı rehineler sorunu, Salman Rüştü için verilen ölüm fetvası, sürgündeki İran'lı muhaliflerin İran istihbaratı tarafından Avrupa'da öldürülmeleri (Maykonos davası) olayı, 1980'li yıllarda AT ile İran ilişkilerinin bozulmalarına neden olmuştu. AT bu dönemde Roma Antlaşmasının 113 ve 223'ncü maddeleri

---

¹¹ İkili Çevreleme Politikası Mayıs 1993'te Clinton'un danışmanı Martin Indyk tarafından gündeme getirilmiştir. Bu politika sayesinde " ABD'nin başat olacağı Basra Körfezi'nde, Irak ve İran'a hiçbir şekilde etkin rol öngörülmeyecekti". ABD, bundan sonra körfez politikalarında herhangi bir bölgesel aktöre dayanmayacaktı. Irak'ta Saddam rejimi sona erinceye kadar, BM bünyesinde bu ülkeye uygulanan yaptırımlara devam edilecekti. İran yönelik ise ticaret sınırlandırmasına gidilecek, uluslararası finans kuruluşlarında İran'a kredi vermemeleri için çağrı yapılacaktı. İran'a yönelik tecrit politikası Irak'inkine göre daha hafif olacaktı ve BM kararlarına dayamadığı için ABD'nin ikna gücüne kalacaktı. İkili çevreleme politikası ile ABD bu iki gücün bölgesel tehdit durumuna geçmesini engellemeye çalışmakta ayrıca her iki ülkede rejimlerin dönüşmesini hedeflemekteydi (Sever, 2000:345-348).

doğrultusunda, İran'a yönelik bazı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Ancak I. Körfez Savaşı'ndan sonra başlattığı "eleştirel diyalog" ile AT, İran'a yönelik ortak tavır geliştirmeye başlamış, ayrıca üç büyük Avrupalı devlet (Almanya, Fransa, İngiltere) İran'a yönelik politikalarını uyumlaştırmaya çalışmışlardır (Noi, 2005: 245).

ABD'nin çifte çevreleme politikasına karşı olan AB devletleri, Tahran ile eleştirel diyalog ve yapıcı ilişkiler geliştirilmesini savunmuşlardır (Perthes,1998: 30). Eleştirel diyalog ile İran'la diplomatik ilişkiler devam ettirilmiş, ancak rahatsızlık duyulan konularda İran'a baskı yapılması ve İran'ın davranışlarının değiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu şekilde İran'ın politikalarının değişmesi diplomatik ve ekonomik ödüllere teşvik edilecek, İran değişimi sürdürdükçe ilişkiler daha ileri bir seviyeye taşınacaktı (Sezgin, 2005: 40). AB ayrıca, İran'ın Avrupalı ve diğer ülkelerle uyumlu bir biçimde ekonomik ve diplomatik ilişkilerini geliştirmesini savunmaktaydı. Bu bağlamda İran'a üst düzey ziyaretler düzenleyen AB ülkeleri, Tahran'la ticari ve mali ilişkilerini artırmışlardır. Ayrıca bazı Avrupa ülkeleri, ABD'nin Amerika menşeli petrol firmalarının, İran petrollerine yönelik yatırımlarına müsaade ederken, kendilerinden İran'la ticari ilişkilerini kesmesi yönünde talepte bulunmasından rahatsız olmuşlardır.

D'Amato yasasının uygulamaya konmasıyla beraber, ABD ile Avrupalılar arasında İran konusunda yeni bir anlaşmazlık konusu daha ortaya çıkmıştır. Nisan 1997'de bir Alman mahkemesinin sonuçlandığı Mykonos davasına göre Berlin'de düzenlenen bir suikastın İranlı liderlerle de bağlantılı olduğunun ortaya çıkması, ABD'nin İran konusunda Avrupa'ya yaptırmadığı etkiyi doğurmuştur. Başta Almanya olmak üzere diğer AB ülkeleri İran'daki büyükelçilerini kısa bir süre için geri çekmişlerdir (Kocatürk, 2005: 276-277). Mayıs 1997'de Hatemi'nin iş başına gelmesiyle beraber, Rafsancani döneminde başlatılan reformist politikalar ileri bir düzeye taşınmış, sosyal, kültürel ve siyasi yasaklar azaltılmaya başlanmıştır. Hatemi bu doğrultuda genelde batı özelde ABD ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramış, uygarlıklar arası diyalogdan bahsetmiştir. Bazı ABD'li üst düzey yetkililerin de olumlu beyanlarına rağmen (Tarock, 2006: 85-86) ilişkiler normalleşmemiş, ilişkilerin düzelmesi için ABD daha önce öne sürdüğü koşulları yeniden vurgulamıştır: *"İran'ın terörizme verdiği desteği kesmesi, Ortadoğu barış sürecine muhalefetini bırakması ve KİS üretimi isteğinden vazgeçmesi."* Tahran ise *"ABD'nin koyduğu ambargoları kaldırmasını"* ilişkilerin geliştirilmesinin şartı olarak, öne sürmüştür. Hatemi'nin iş başına gelmesiyle her ne kadar ABD-İran ilişkileri düzelmemişse de, aynı durum AB- İran için geçerli değildir. İran'ın Avrupa ile Nisan 1997'de Mykonos davası ile bozulan ilişkileri, Hatemi iktidara geldikten sonra yeniden normalleşmeye başlamıştır. Avrupalılar, ABD'nin 1995-96'da aldığı ambargoyu genişletme kararını eleştirerek, çevreleme politikasını, onaylamadıklarını belirtmişler, İran'ın yeni ve ılımlı yönetimine duydukları güveni ifade etmişlerdir. Mykonos davası sonrasında İran'ı terk eden AB büyükelçileri de 1997 sonbaharında geri dönmüşlerdir (Kocatürk, 2005: 278-279). Ayrıca Salman

Rüştü hakkında verilen idam fetvasının geri çekilmesi ilişkilerin normalleşmesine neden olan bir başka gelişmedir.

5. 3. 4. Irak ve Askeri Müdahaleler Sorunu

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle beraber Saddam yönetimi Batılı güçler tarafından önemli bir tehdit unsuru olarak algılanmaya başlanmıştır. I. Körfez Savaşı'nda BM güçleri Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmışlar, fakat bu ülkeyi işgal etmemişlerdir. Fakat Saddam yönetimini yıkmak için bir takım yaptırımlar uygulanmaya konmuştur. I. Körfez Savaşı sonrasında uygulanan yaptırımlara rağmen Saddam yönetimi devrilmemiş bunun üzerine Clinton yönetimi, Irak'a karşı (İran'ı da içine alan) "çifte çevreleme" politikası başlatmıştır. Bu bağlamda ABD, "BM Güvenlik Konseyi kararlarına göre yaptırımlar uygulamaya devam etmiş, Kürtlerle işbirliğini sürdürmüş, Irak'ın silahsızlandırılması için çalışmış ve Irak'ı 36. ve 32. paraleller ile fiilen üç bölerek kuzeyden ve güneyden askeri olarak kontrol altında tutmuştur" (Gözen, 2006: 36-37). BM kararları doğrultusunda ABD'nin uyguladığı Irak politikasına Avrupalılardan herhangi bir itiraz gelmemiş, I. Körfez Savaşı sırasında oluşan uluslararası güce Avrupalı devletler de değişik düzeyde destek vermişler ve Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara uymuşlardır. Ancak ABD'nin Irak konusundaki bazı uygulamaları, ABD ve Avrupalılar arasında bazı anlaşmazlıkların baş göstermesine neden olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi ABD'nin 31 Ekim 1998 tarihinde kabul ettiği Irak'ı özgürleştirme yasasıdır. Yasanın Üçüncü Bölümünde, ABD'nin politikasının, "Saddam Hüseyin liderliğindeki rejimi uzaklaştırmak ve yerine demokratik bir yönetimin gelmesini sağlamak" olmalı şeklinde belirtilmişti. Bu hedefe ulaşmak için Clinton yönetiminin Iraklı muhalif gruplara 97 milyar dolar yardım yapması istenmişti (Gözen, 2006: 39).

Ayrıca I. Körfez Savaşı'ndan sonra Washington, 1993 ve 1996 yıllarında bazı Irak hedeflerini vurarak, askeri baskıyla Irak'ı BM Kararlarına uymaya zorlamıştır. Ancak ABD, bu operasyonlarda koalisyon güçlerinden giderek az destek almaya başlamıştır. 1994 yılında Irak'ın Kuveyt sınırına asker yığmaya başlaması üzerine ABD, bu gelişmeye sert karşılık vermiştir. Bunun üzerine ABD daha uzlaşmacı davranmaya çağırılmıştır. Bir başka gelişme ise 16 Aralık 1998'de ABD ve İngiltere'nin Güvenlik Konseyi kararına gerek duymadan Çöl Tilkisi adlı operasyonla Bağdatı bombalamalarıdır (Arı, 2007: 486). Bu operasyona, Rusya ve ÇHC ile beraber, Fransa da tepki göstermiştir.

I. Körfez Savaşı'ndan sonra Avrupa devletleri Irak'la ekonomik ilişkilerini canlandırma yoluna gitmişlerdir. Orta Doğu ile ticari ilişkilerde Avrupa devletleri ABD'nin önüne geçmiştir. 2000 yılında Irak'ın ABD ile olan ticareti 23 milyar dolar iken, Avrupa ülkeleriyle olan ticareti bunun üç katına ulaşmıştı (67 milyar dolar). Ayrıca Irak hükümeti Kasım 2000'de dış ticaretinde dolar yerine euro kullanacağını belirtmiştir (Arı, 2007: 491). Irak'ın Avrupa kıtasına olan yakınlığı, Avrupalıların enerji alanında bölgeye olan bağımlılığı, sömürgeci geçmiş, ekonomik ve ticari ilişkiler ve bu ülkede çıkacak istikrarsızlığın Avrupa'yı etkilemesi gibi ihtimallerden

dolayı, 1992'den itibaren AB, BM'den sonra Irak'a en fazla insani yardım yapan kurum haline gelmiştir (Şenel,2006: 75). ABD gibi AB devletleri de nükleer, kimyasal ve biyolojik silah programlarına sahip bir Irak'ı tehdit olarak görmekteydiler. Ancak soruna müdahale konusunda da anlaşmazlık başlamıştır. Sorunun aciliyeti, Saddam'ın çevrenmesi, yapılabilecek askeri operasyon, Saddam sonrası dönem, daha istikrarlı Irak önündeki engeller, İran bağlantısı, petrol sorunu, Filistin sorunuyla bağlantısı gibi konularda, Avrupalıların kafasında soru işareti oluşmaya başlamıştır. Özellikle Bush yönetiminin iş başına gelmesiyle beraber Irak konusunda her iki tarafta birbirlerine karşı güvensizlik oluşmuş. Bu konuda sürtüşme ve taktik anlaşmazlıkların yaşanacağını 2000'li yılların başında belli olmuştur (Elusive Partnership, 2002: 167).

5.4. Bölgesel Sorunlar

5.4.1. Filistin Sorunu

ABD ve AB'nin dış politikalarında ki temel farklılık Filistin sorunu örneğinde de ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık 1970'li yıllarda oluşmuştur. AB, Filistin sorununa yönelik kurumsal politikalar geliştirmektedir. ABD'nin soruna yaklaşımı ise (başkanların) bireysel tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir. AB dış politikasının işlediği kurumsal yapı bireysel politikalara imkân vermektedir. (Perthes,2004: 94) AT Madrid Konferansı öncesinde kalıcı bir barışın sağlanması için, İsrail, Suriye ve Lübnan'ın kendi aralarında gerçekleştirecekleri ikili görüşmelere ve barışın Filistinlilere sağlayacağı avantajların önemine vurgu yapmıştır. AT ayrıca antlaşmada işgal altındaki toprakların nihai statüsünün belirtilmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak AT, çok taraflı görüşmelerde bölgesel ekonomik işbirliğini gündeme getirmiştir (D'Alancón, 1994:47). Madrid Barış Konferansı'nda Avrupalılar ayrıca, ABD'den farklı olarak uluslararası hukukun önemine vurguda bulunmuşlar ve İsrail'e "barış için toprak" formülünü benimsemesi için baskı yapmışlardır (Özcan, 2005: 157). Barış görüşmeleri sürecinde AB, ABD'den ziyade BM ve Rusya ile aynı safta kalmayı tercih etmiştir. Birçok Avrupalı devlet 1993-2001 yılları arasında sürdürülen Oslo barış sürecinin aşırı açık uçlu olduğunu ve antlaşmanın soruna nihai ve kalıcı bir çözüm getirmediğini iddia etmiştir. Avrupalılara göre, Filistinliler'in sonuçta Gazze ve Batı Şeria'da kendi bağımsız devletlerini kuracaklarına olan inançları kaybolmuştur. ABD ise her iki tarafın karşılıklı güven doğrultusunda bir anlaşmaya varacaklarını savunmaktadır (Clowson, 2003: 127-128). Avrupalılar, bölgede ki Arap devletlerinin sorunun çözümüne katkılarının olacağına inanmaktadırlar. Ancak Avrupalılara göre bu tek başına barış için yeterli bir etken değildir. Avrupalılara göre barışın önündeki en önemli engel İsrail'in Filistin topraklarını işgal altında tutmasıdır. ABD ise, Arap ülkelerinin "Yahudi" İsrail devletini tanınamalarının ve Filistin'de ılımlı bir yönetimi teşvik etmemelerinin sorunu tırmandırdığını iddia etmektedir. ABD'ye göre bölgede artan terörizm ve vahşetin sorumluları FKÖ ve Arap devletleridir. Avrupalılar ise vahşet ve terörün temel nedeni İsrail'in güvenlik endişesiyle giriştiği eylemlere

bağlamaktadırlar. Avrupalılara göre örneğin, Sharon'un şiddet politikaları, dolaylı olarak İsrail'in güvenliğini daha fazla risk altına sokmaktadır. İsrail'in güvenliği ancak Filistinlilerle varılacak kalıcı bir antlaşmasıyla mümkündür (Clowson, 2003: 129-130).

Avrupalılar, Suriye ve Filistin'in çıkarlarının da göz önüne alınarak, kapsamlı bir antlaşmanın imzalanmasını savunmuşlardır. Avrupalılar göre ABD, barış görüşmelerinin sonuçlarından çok süreciyle ilgilenmektedir. Avrupalılara göre barış sürecinin sponsoru yalnızca süreci devam ettirmeyip, süreç sonunda hedefler belirleyerek buna uygun politikalar geliştirmelidir. AB, ayrıca Bush yönetimin taraflara baskı uygulayarak Madrid Konferansı'nı düzenlemesine rağmen, Oslo Antlaşması'nın uygulanmasına ayak direten İsrail yönetimine baskı yapmamasına itiraz etmiştir. Bölge dışı aktör olarak ABD, kendisini barış görüşmelerini sürdürecektir siyasi role sahip tek aktör olarak görmektedir. Bu varsayımına itiraz eden Avrupalılar, Arap devlet adamlarının çoğunun ve bazı İsraili politikacıların ABD'ye güvenmediklerini iddia etmektedirler. Bunların yanı sıra Avrupalılar İsrail-Filistin barış sürecinde AB'yi ABD'ye rakip değil, tamamlayıcı güç haline getirmek istemektedir (Perthes, 1998: 31).

1990'ların ortalarından itibaren AB, Filistin sorunu konusunda daha etkin bir politika izlemeye başlamıştır. Öncelikle AB Ortadoğu'ya bir büyük elçi atamıştır. 1996 yılında Filistin sorunuyla ilgili Lüksemburg Deklarasyonunu yayınlamıştır. Deklarasyonda İsrail'e, Doğu Kudüs dâhil olmak üzere işgal ettiği topraklardan çekilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bazı AB ülkeleri Arap ülkelerinin İsrail'in politikalarına karşı çıkmak üzere Suriye ve Mısır öncülüğünde bir "eksen" oluşturmaları için teşvik etmişlerdir. AB ülkeleri ayrıca ABD'nin ikili çevreleme politikasına karşı çıkmışlardır. Bu gelişmeler bir yandan ABD'nin hareket kabiliyetine sınırlı da olsa kısıtlama getirmiştir. Bahsedilen gelişmeler AB'nin, ABD'yi bölgede dengeleyecek tek güç olarak yorumlanmasına neden olmuştur. (Ataman, 2006: 99-100) ABD ve AB'nin Filistin sorununa yönelik dış politika farklılıklarından birisi de Yaser Arafat konusunda ortaya çıkmıştır. Bush yönetimi Arafat'ı boykot etmeyi tercih ederken, Brüksel Arafat'ı demokratik yoldan seçilmiş lider olarak görmeye devam etmiştir. Zira 1996 yılında Filistin Özerk Bölgesi'nde (FÖB) yapılan seçimler ABD ve AB'nin teşvik ve kontrolleri doğrultusunda yapılmıştı. AB Arafat'ı kişisel nedenlerden ziyade FÖB'nün demokratikleştirilmesinin bir gereği olarak muhatap kabul etmeye devam etmiştir (Perthes, 2004: 94).

5.4.2. Balkan Savaşları

Doksanlı yılların başında Yugoslavya'da iç savaş patlak verdiği dönemde Bush yönetimi, her ne kadar Balkan Krizlerinde aktif rol almak istememişse de, BM'yi Sırbistan'a ambargo uygulamaya zorlamıştı. Henüz krizin başlangıcında Washington'un bu çabası, Dönemin BM Genel Sekreteri Boutros Ghali ile beraber İngiltere ve Fransa'nın engelleriyle karşılaşmıştır. Daha savaşın başlangıcındaki bu yaklaşımlar, araçsal farklılıkları ortaya koymaktadır. Clinton yönetimi Mayıs 1992'de

BM'nin Sırlara ambargo uygulandığını, ancak Sırbistan'a değişik kanallardan yapılan yardımlardan dolayı, bu ambargonun çok etkili olmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı Clinton, 1992 yılının ortalarından itibaren Boşnaklara yönelik uygulanan BM silah ambargosunun tek taraflı kaldırılmasını ve NATO'nun hava hareketi düzenlemesi fikrini ortaya atmıştır. Clinton'un bu görüşü, Kohl tarafından desteklenmişse de, İngiltere ve Fransa tarafından, "Savaşı uzatacağı ve UNPROFOR'da ki askerleri tehlikeye atacağı nedeniyle reddedilmiştir. Clinton aynı görüşü 8-9 Kasım 1994 tarihinde BM Güvenlik Konseyinde dile getirdiğinde, Fransa ve İngiltere'nin tercihi bu konuda Rusya ve Çin ile beraber ABD'ye muhalefet etmek olmuştur. ABD stratejilerinin AB içerisindeki destekçisi ise Güvenlik Konseyi üyesi olmayan Almanya idi. ABD dış işleri bakanlığının üst düzey diplomatlarının tek taraflı harekete geçme önerileri ise Clinton tarafından "BM'yi zayıflatır ve NATO içinde çatlamaya neden olur gerekçesiyle" reddedilmiştir (Emiroğlu ve Çakır: 105).

ABD, yaklaşık 50 yıldır devam eden transatlantik ittifakın Bosna-Hersek'te çözülmemesi için, Paris'i ikna etme peşindeydi. Etnik şiddet tırmadıkça, ABD'nin uluslararası toplumda ki itibarının gün geçtikçe sarsıldığını farkında olan Washington'da ki yetkililer, Chirac'ın "Özgür dünyanın içi boş" ifadesiyle neyi kastettiğini sorgulamaya başlamışlardı. Mitterand sonrası Chirac'la bu operasyonu gerçekleştirme şansını yakalayan ABD, bombardıman başlayınca Fransa'nın yanı sıra İngiltere'yi de yanına almayı başarmıştı. Ancak yine de bazı NATO ülkeleri Miloseviç'i barış masasına oturtmak için bombardımana ara verilmesini savunmuşlardır(Emiroğlu ve Çakır:107-109). Bombardıman öncesinde de, ABD'nin o dönemde BM büyükelçisi olan M. Albright, Ghali yerine dönemin BM Genel Sekreter yardımcısı, Kofi Annan'ı ikna etmiş ayrıca yapılabilecek itirazları önlemek için NATO Konseyi'ni toplamamıştır. Washington, NATO başkomutanı ve NATO genel Sekreteri ve NATO'nun tüm Akdeniz kuvvetleri komutanının desteğiyle hareketi başlatmıştı. Diğer NATO üyelerine ise sadece haber verilmişti (Holbrooke, 1998: 127). Vance-Owen planı sonrasında barış görüşmelerinde inisiyatifi ele alan ABD ile temas grubu üyeleri arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Atlantik ittifakının hatırı için müttefikleriyle ipleri koparma niyetinde olmayan ABD'li yetkililer, Temas Grubu üyelerinin kendilerine "sürekli sıkıntı çıkardıklarını" belirtmişlerdir (Holbrooke, 1998: 100-101).

ABD ve Avrupalılar arasında anlaşmazlar Dayton Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır. Fransa, ABD'nin Avrupalıları arka planda bırakarak, bölgede etkinliğini artırmasından rahatsız olmuştur. Dönemin Fransa dış işleri bakanı De Charette, Holbrook'a "Fransız basını görüşmeleri ABD'nin devraldığını, Fransa'yı kenarda bekler durumda bıraktığını yazıyor" demiştir. Görüşmelerin nerede yapılacağı ABD'li yetkililer karşısında şiddetli tartışmalara neden olmuştur (Holbrooke, 1998: 226). Paris'in Washington'a yaptığı bu baskılar sonucunda barış görüşmeleri ABD'de başlamış, ancak Dayton anlaşması Fransa'da imzalanmıştır. Kosova müdahalesi sırasında ABD ve AB arasında köklü dış politika farklılıkları çıkmamıştır. Ancak bu savaş transatlantik ilişkilerde bazı pürüzlerin

oluşmasına ortam hazırlamıştır. NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında Balkanlar ikinci kez ABD sayesinde istikrara kavuşmuştur. AB ise bu müdahalelerin gölgesinde bölgede açılım yapmaya başlamıştır. Zamanla AB'nin bölgedeki rolü artmıştır. Üyelik perspektifinin tanınmasıyla beraber bölge ülkeleri her ne kadar AB'ye yakınlaşmaya başlamışlarsa da, bu ABD'nin de, bölgedeki rolünün azaldığı anlamına gelmemektedir. Bölge devletleri özellikle (Boşnaklar ve Arnavutların yoğun yaşadığı ülkeler) ABD'yi, AB'ye tercih etmektedirler (Triantaphyllou, 2003: 205).

6. Sonuç

Soğuk Savaş'ın sonrasında transatlantik ilişkiler yeni bir yapıya dönüşmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesi aslında transatlantik ilişkilerin normal zemine taşınmasına neden olmuştur. Zira Soğuk Savaş koşullarında, karşılıklı bağımlılıktan ziyade ekonomik, politik ve güvenlik alanlarında Avrupalılar, ABD'ye tek taraflı bağımlı hale gelmişlerdi. Bu dönemde Batı Avrupa'da ortaya çıkan entegrasyon hareketleri de ABD'nin teşviki ve Sovyet caydırıcılığı ekseninde şekillenmekteydi. Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı Avrupalılar ekonomik ve politik alanda ABD'ye bağımlılıktan kurtulmuşlardır. Bu dönemde Sovyet tehdidinin olmayışı, Avrupalıların yeni tehdit algılamaları doğrultusunda, kendi dış ve güvenlik politikalarını oluşturma imkânına kavuşmalarına neden olmuştur.

Diğer yandan ortak Sovyet tehdidinin ortadan kalkması, transatlantik ittifakın yapısının gevşemesine de, neden olmuştur. Sovyet sonrası ortak öteki bulma konusunda ABD ve Avrupalılar arasında anlaşma sağlanamamıştır. Öncelikle ABD ve AB'nin farklı dış ve güvenlik politikalarına öncelik vermiş olmaları, bu durumun temel nedenidir. ABD mevcut tek kutuplu sistemi sürdürmeye çalışmakta ve sert güvenlik sorunlarına öncelik vermektedir. AB ise artan fakirlik, yaygınlaşan bulaşıcı hastalıklar, illegal göç hareketleri, insan hakları ihlalleri ve çevre sorunları gibi konuları gündemine almıştır. ABD ve AB dış politikaları birbirine zıt kavramlar tarafından izah edilmektedir. Marslı, Venüslü, Kantçı, Hobbesçu, yumuşak güç, sert güç bu kavramlardan bazılarıdır. Ancak bahsedilen politik zıtlıklara rağmen AB'ye siyasi, sosyal, kültürel açılardan en yakın uluslar arası aktör ABD'dir. Dolayısıyla ittifak ilişkileri birçok alanda sürdürülmektedir. Batı dünyasını tehdit eden birçok gelişmelere karşısında, ABD ve AB işbirliğine gidebilmektedirler. Ancak, Soğuk Savaş döneminde oluşan siyasi ahenk kaybolmuştur. Transatlantik ittifak tamamen bozulmamış fakat farklı şartlar doğrultusunda "*yenilenmiş ittifak ilişkileri*" kurulmuştur.

Ayrıca Transatlantik ittifakın sona ermesinin her iki aktör için de doğuracağı birçok olumsuzluk söz konusudur. Özellikle Asya'lı bir gücün uluslararası güç hiyerarşisinin zirvesine çıkması, her iki aktör tarafından arzu edilen bir durum değildir. Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde Transatlantik ittifak sona ermemiştir. Ancak yapısı itibarıyla yenilenmiştir. Bu dönemde her iki aktör benzer çıkar veya tehdit algılamalarında bulunabilmektedirler. Farklılık, bu hedeflere ulaşma veya tehditlerle mücadele konusunda benimsenen yöntemlerden

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla çalışma genel yaklaşım itibarıyla bu farklılığı, Transatlantik ilişkilere etkisini de içerecek şekilde, sorgulamaktadır. Bu dönemde ekonomik ve ticari alanda AB, ABD'ye en ciddi rakip haline gelmiştir. Bu dönemde her iki aktörü ticari ilişkileri artmıştır. Ancak AB'nin ortak para politikasını devreye sokmasıyla beraber euro-dolar rekabetin başlaması, bazı ürünlerin ithalatları konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, ekonomik rekabetin daha da artmasına neden olmuştur. Ayrıca her iki aktör kendi kıtalarında ekonomik entegrasyona ağırlık vermişler ve Asya-Pasifik bölgesiyle ticari ilişkilerini yoğunlaştırmışlardır.

ABD ve AB'nin farklı dış politika yöntemlerindeki farklılıklar, özellikle güvenlik konularında ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar her iki aktörün NATO ve AGSP'ye yaklaşımlarında daha da bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında her iki aktörün NATO'dan farklı beklentileri vardır. ABD, NATO'yu yeni tehdit unsurlarına göre biçimlendirmek ve anı zamanda genişleterek Soğuk Savaş döneminde olduğu Transatlantik ittifakın, güvenlik ayağı olarak sürdürmeye çalışmaktadır. ABD, Avrupalıların NATO dışında güvenlik arayışlarına girmesinden rahatsızdır. ABD arıca NATO sayesinde, Avrupalıların güvenlik alanında kendisine bağımlılığını devam ettirmeye çalışmaktadır. ABD diğer yandan NATO'nun maliyetlerinin karşılanması konusunda daha fazla kaynak ayırmaları için Avrupalılara baskı yapmaktadır. Avrupalılar ise YDD'de bir yandan NATO'nun şemsiyesi altında güvenlik garantilerini sürdürmeye diğer yandan bu örgütün imkân ve kabiliyetlerini kullanarak ODGP'nin güvenlik boyutunu güçlendirmeye çalışmaktadırlar.

AGSP konusuna farklı yaklaşımların temelinde de yukarıda belirtilen hedefler yatmaktadır. ABD ve AB'nin güvenlik algılamalarında ortaya çıkan bir başka konu ise haydut devletlerdir. ABD Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye yönelik uyguladığı çevreleme politikasını, Soğuk Savaş sonrası dönemde "haydut" tanımlaması yaptığı devletlere yönlendirmiştir. ABD, gerektiği durumlarda Libya ve Irak örneğinde olduğu gibi BM kanalıyla bu devletleri uluslararası sistemden izole etmeye çalışmaktadır. Bunu başaramadığı takdirde tek taraflı politikalara bu ülkelere ambargo uygulayarak uluslararası sistemden dışlamaya çalışmaktadır. AB ise çok yönlülük politikaları sayesinde BM bünyesinde bu devletlere uygulanan yaptırımlara katılmaktadır. Ancak AB, BM kararlarının dışında herhangi bir yaptırım yapılmasına karşıdır. Bazı koşullar belirleyen AB bu devletlerle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek, bunları uluslararası sisteme entegre etmeye çalışmaktadır. "Haydut Devlet"lere yönelik ABD ve AB'nin yaklaşımları arasındaki temel farklılık, Washington'un Irak ve İran'a yönelik başlattığı "Çifte çevreleme" politikasına karşılık, AB'nin ortaya koyduğu "eleştirel diyalog" stratejisiyle belirginleşmiştir.

Doksanlı yıllarda ABD ve AB'nin iş birliğine gittikleri konulardan biriside, bölgesel sorunlardır. Özellikle Balkan Savaşları ABD ve Avrupalı güçlerin işbirliği sayesinde durdurulmuştur. Ancak balkan krizleri döneminde bile her iki aktörün sorulara yaklaşımlarında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ayrıca Filistin sorunuyla ilgili düzenlenen Madrid Barış Konferansı'na ve Oslo Sürecine her iki aktör de

katılmışlardır. Ancak ABD ve AB'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikaları arasındaki farklılıklar, Filistin sorunu karşısında daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. ABD'nin Oslo sürecinde başkanların bireysel tercihleri doğrultusunda hareket etmeleri, Washington'un İsrail yanlısı politikalar izlemesi, antlaşmada ucu açık kavramların yer alması AB'nin tepkisine neden olmuştur. AB kalıcı istikrarlı bir barış antlaşmasından yanadır. AB, "barış için toprak" formülünü ve antlaşmalarını nihai olarak "iki devletli" bir çözümü savunmuştur. Diğer yandan her ne kadar Atlantik ittifakının pekişmesine neden olmuşsa da, Balkan Savaşları (özellikle Bosna-Hersek Savaşı) sırasında ABD ve Avrupalı büyük güçler arasında bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Diğer yandan Kosova Savaşı sonrasında Avrupalıların AGSP'ye ağırlık vermiş olmaları, ABD'nin Balkan politikasını etkilemiş, bu tarihten itibaren bölgede gizli bir rekabet başlamıştır.

Kaynakça

- Arı, T. (2007), *Irak, İran, ABD ve Petrol*, Alfa Yayın dağıtım, İstanbul. 2. Baskı.
- Ariboğan, D. (2004), "Güvenliksiz Barıştan Barışsız Güvenliğe", der. Toktamış Ateş, *Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Armaoğlu, F. (1975), *Siyasi Tarih 1789-1960*, AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Ataman, M. (2006), "Orta Doğu'da ABD-AB Rekabeti ve Türk Dış Politikasına Etkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 12, Sayı: 2.
- Ataman, M. ve Yaşlı, F. (2005), "Küba: Amerika Birleşik Devletlerinin Yanıbaşındaki Terörist Devlet", der. Kemal İnat, K. *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Baugh, W. (2000), *United States Foreign Policy Making: Process, Problems and Prospects*, Hartcourt CollegePublishers, Forth Worth, Philadelphia.
- Bayır, E. (Ağustos 2002), "ABD-İran Gerginliğinde AB-İran İlişkilerine Farklı Bir Bakış", *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 28.
- Bıçer, S. (2003), "Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci", der. Beril Dedeoğlu, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Biolas, J. (2002), "Thoughts Before Yet Another NATO Summit: Will Progne: Visions of Coalition Warfighting Capabilities Translate in to Armaments Realities?", The John Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/cia>
- Birand, M. (2005), *31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e, Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası*, Doğan Kitap, İstanbul.12. Baskı
- Breuss, F. (2005) "Economic Integration, EU-US Trade Conflicts and WTO Dispute Settlement", *European Integration Online Papers (EIOP)*, Vol: 9, No: 12, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2005-012a.htm>, (Erişim Tarihi: 05.01.2007).
- Büyükbaş, H.(2006), "Transatlantik İşbirliği Yol Ayrımı: İkinci Irak Savaşı ve Ötesi", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, Platin Yayınları, Ankara.

Carter, R., (January 2003), "Leadership at Risk: The Perils of Unilateralism", *PS: Political Science and Politics*, Vol: 36, No:1

Çaşın, M. Özgöker. U. ve Çolak. H, (2007), *Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi: Avrupa Birliği*, Nokta Kitap, İstanbul.

Clowson, P. (2003), "US and European Priorities in the Middle East", der. Gustav Lindstrom, *Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq*, European Institute for Security Studies, Paris.

Coonen, S. (Autmn 2006), "The Widening Military Capabilities Gap Between the United States Europe, Does It Matter", *Parameters*

Croft, S ve diğ., (June 2000), "NATO's Tripple Challenge", *International Affairs*, Vol: 76, No:3.

Çakmak, H. (2003), *Avrupa Güvenliği: NATO, AGİT, AGSP*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çalış. Ş, (2001), *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Çomak, H. (2005), *Avrupa'da Yeni Güvenlik Anlayışları ve Türkiye: Soğuk Savaş Sonrası Avrupa'da Güvenlik Yapılanması Sorunları*, Tasam Yayınları, İstanbul.

D'Alancon F, (Winter 1994), "The EC Looks to a New Middle East", *Journal of Palestine Studies*, Vol:23, No: 2.

Daalder, I. (2001), "Are the United States and Europe Heading for Divorce", *International Affairs*, Vol: 77, No: 3.

Damro, C. (2006), "Transatlantic Competition Policy: Domestic and International Sources of EU-US Relations", *European Journal of International Relations*, Vol: 12, No: 2.

"Elusive Partnership: US and European Policies in the Near East and the Gulf", (December 2002), *Middle East Policy*, Vol: XI, No: 4.

Emiroğlu, H, Çakır, F. (2008), "Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Soğuk Savaş Sonrası Balkanlar Eksenli Sorunlar Karşısında Transatlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)", *Avrasya Etüdlere*, Yıl :14, Sayı: 33.

Eralp, A. (1997), "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", der. Atila Eralp, *Türkiye ve Avrupa*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Erdoğan, C. (2005), "Libya: Kuzey Afrika'nın Asi Devleti Uslandı mı?", der. Kemal İnat, *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Gökırmak. M, (1994), *Yeni Dünya Düzeni'nde AT-ABD Arası Güvenlik ve Dış Politika İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Gözen, R. (2006), "ABD'nin Irak'ı işgali: Yeni Muhafazakâr Demokratik Emperyalist Bir Proje", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, *II.Körfez Savaşı*, Platin Yayınları, Ankara.

Gülbay.B, (2004), "Pax Britanica'dan Pax Amerika'ya", der. Toktamış Ateş, *Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Han, A. (2004), "Tarafsız Olmayan Savaş Yeni Muhafazakâr Komplo ve Bush Doktrini," der. Toktamış Ateş. *Kartalın Kanat Sesleri: ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Hindley, B. (1999), "New Institutions for Transatlantic Trade?", *International Affairs*, Vol: 75, No: 1.

Hoffmann, S. (2003), "US-European Relations: Past and Future", *International Affairs*, Vol: 79, No: 5.

Holbrooke, R., (1998), *Bir Savaşı Bitirmek*, çev. Belkıs Dışbudak Çorakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

İnat, K. (2005), "Giriş", der. Kemal İnat, *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Kahraman S. (2007), "Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası", der. Çağrı Erhan, Deniz Senemoğlu, *Avrupa Birliği Politikaları*, İmaj Yayınevi, Ankara.

Klare, M. (Fall 1998), "The Rise and the fall of the Rouge Doctrine: The Pentagon's Quest for a Post Cold War Military Strategy", *Middle East Report*, No: 208.

Kocatürk, N. (2005), "İran: ABD'nin Orta Doğu'daki Baş Ağrısı", der. Kemal İnat, *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Kupchan, C. (2006), "Unraveling of the Atlantic Order: Historical Breakpoints in US-European Relations," Institute of European Studies (University of California Berkeley), Paper: 060414, <http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1061&context=ies> (Erişim Tarihi: 12.05.2008)

Laçiner S., Özcan M., Bal İ.,(2004), *Türkiyeli Avrupa: Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri*, Hayat Yayıncılık, İstanbul.

Miş, N.,(2005), "Suriye Terör Örgütleri ile Anılmak Kader mi?", der. Kemal İnat, *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.

Nayan R, (2001), "US-European Relations in the Post Cold War Era", *Strategic Analysis: a Monthly Journal of the IDSA*, April 2001, Vol. XXV, No: 1, http://www.ciaonet.org/oli/sa/sa_apr01.html, (Erişim Tarihi: 08.03.2006).

Noi, A., (Spring 2005), "İran's Nuclear Programme: The EU Approach to Iran in Comparison to the US Approach", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Vol: X, No:1.

Nye Jr. J, (2000), "The US and Europe: Continental Drift", *International Affairs*, Vol.: 76, No: 1.

Oudraat, C.,(2002), "The New Transatlantic Security Network", *AICGS Seminar Papers*, <http://www.ciaonet.org/cgi-bin/dkv/ciao/querystring.pl?rq=0&ht=0&qp=&col=ciao&qc=ciao&qt=robert+falkner&x=15&y=> (Erişim Tarihi: 10.02.2008).

Özcan, M.(Sonbahar-Kış 2005), "European Union's Middle East Policy and Turkey", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 27-28.

Perthes, V. (Fall 2004), "America's Greater Middle East and Europe: Key Issues for Dialogue", *Middle East Policy*, Vol: XI, No: 3.

- Perthes, V.(Fall 1998), "Points of Difference Cases for Cooperation: European Critiques of US Middle East Policy," *Middle East Report*, , No: 208.
- Peterson, J. (2004), "America as a European Power: the End of Empire by Integration", *International Affairs*, Vol: 80, No: 4.
- Rosati, J. (1999), *The Politics of United States Foreign Policy*, Hartcourt Brace College Publisher, Fortworth.
- Savran, S. (2001), *Avrasya Savaşları: Körfez'den Afganistan'a Yeni Dünya Düzeni'nin Kuruluşu*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Scherpenberg, J. (1997), "Transatlantic Competition and European Defense Industries", *International Affairs*, Vol: 73, No: 1.
- Sever, A. (2000), "ABD'nin İkili Çevreleme Politikası ve Türkiye", der. Gencer Özcün, Şule Kut, *En Uzun On Yıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Büke Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, M. (2005), *Avrupa'nın Gerçek Gündemi, Bilinmeyen Avrupa: Siyasi, Toplumsal, Ekonomik ve Dış Politik Dinamikler*, Platin Yayınları, Ankara.
- Smis, S. ve Barght, (January 1999), "The EU-US Compromise on the Helms-Burdon and D'Amato Acts", *The American Journal of International Law*, Vol: 93, No:1.
- Smith, M. (2008), "Normative Power Europe and the Case for Goliath: The EU, the US and the Pursuit of the Good World", www.allacademic.com/meta/p252315_index.html-34k (Erişim Tarihi: 12.05.2008)
- Steinberg, R.(Spring 2002), "In the Shadow of Law or Power? Consensus-Based Bargaining and Outcomes in the GATT/WTO", *International Organizations*, Vol: 56, No: 2
- Şenel, M. (2006), "Avrupa Birliği'nin Irak Politikası", der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, *II. Körfez Savaşı*, Platin Yayınları, Ankara.
- Tarock, A., (Mart 2006), "Washington: to Engage or to Change the Regime in Iran?", *New Political Science*, Vol:28, No: 1.
- Triantaphyllou, D. (2003), "The Interplay Between the EU and the United States", der. Gustav Lindstorm, *Shift or Rift: Assessing US-EU Relations After Iraq*, European Union Institute for Security Studies, Paris.
- Türker, H. (2007), *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Versbow, A. (September- November 2000), "The American Perspective on ESDI/ESDP", *Perceptions: Journal of International Affairs*.
- Walt, S. M.(Winter 1998-99), "The Ties that Fray", *National Interest*, Vol.: 54.
- Yeşiltaş, M.(2005), "ABD'nin Uluslararası Terörizme Yaklaşımı", der. Kemal İnat, *ABD'nin "Haydut Devletler"i*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Yost, D. (2002), "Transatlantic Relations and Peace in Europe", *International Affairs*, Vol: 2.
- Zaberowski, M. ve Longhurst, K, (2003), "America's Protege in the East? The Emergence of Poland as a Regional Leader", *International Affairs*, Vol: 79, No: 5.